

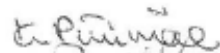
Lahemaa rahvusparki rannakülade mälumaastike projekti lõpparuanne

OÜ Roheline Rada

TÖÖVÕTULEPING nr 1/2017

Põhitäitjad:

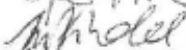
Kristjan Piirimäe

Riin Alatalu

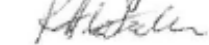
Melika Kindel

Anne Kurepalu

Kadi Alatalu

15.06.2017

TÖÖ KIRJELDUS JA LÕPPARUANDE OSAD	2
KÜLADE AJALOOLIS-KULTUURILISTE PAIKADE MÄÄRATLEMINE	6
Kogukonna kaasamine kolmandas etapis	7
Projekti meediakajastus	8
LAHEMAA RANNAKÜLADE AJALOOLIS-KULTUURILISED KOHAD JA NENDE KAITSEKORRALDUSLIKUD MEETMED LAHEMAA RAHVUSPARGI KAITSEKORRALDUSKAVA 2016-2025 ALUSEL	10
1. Juminda poolsaar	14
2. Pärisea poolsaar.....	61
3. Vihula valla rannakülad.....	94
LISA 1: PÄRIMUSPAIKADE KAARDIKIHT GIS-ANDMEBAASINA	118
LISA 2: AJALOOLISED JA TÄNAPÄEVASED INTERVJUUD.....	118
LISA 3: KÜLADE AJALOOLISED ÕIENDID	121
LISA 4: KÜLADE KOHAPÄRIMUSE JA KULTUURILOOLISTE PAIKADE KAARDID	122

Töö kirjeldus ja lõpparuande osad

1. PROJEKTI “LAHEMAA RAHVUSPARGI RANNAKÜLADE MÄLUMAASTIKUD” TEGEVUSED

SA Käsmu Meremuuseumi ja MTÜ Juminda Poolsaare Seltsi koordineeritav projekt „Lahemaa rannakülade mälumaastikud“ on Lahemaa Rahvusparki kaitsekorralduslik alusuuring, mis on kirjeldatud Lahemaa rahvusparki kaitsekorralduskavas 2016-2025.

Lahemaa rahvusparki rannakülade mälumaastike projekt hõlmas 33 Lahemaa rahvusparki rannaküla:

Juminda poolsaare piirkond: Andineeme, Tsitre, Pudisoo, Pedaspea, Kolga-Aabla, Kiiu-Aabla, Tammistu, Leesi, Juminda, Tapurla, Virve, Hara (12);

Pärispea poolsaare piirkond: Loksa, Suurpea, Pärispea, Viinistu, Turbuneeme, Kasispea, Vihasoo, Tammispea (8);

Vihula vald: Eru, Käsmu, Võsu, Koolimäe, Lobi, Lahe, Natturi, Pedassaare, Pihlaspea, Vergi, Altja, Mustoja, Vainupea (13).

Lahemaa rahvusparki kaitsekorraldusliku alusuuringu “Lahemaa rannakülade mälumaastikud” projekti tegevuste loetelu etappide kaupa:

I etapp – koostati külade ajaloolis-kultuurilised õiendid, mis sisaldab iga küla kohta ülevaadet küla ajaloost, antud küla kultuurilooliselt olulisematest isikutest, külainimeste traditsioonilistest tegevusaladest, küla olulisematest kultuuriloolistest paikadest, ülevaadet küla olulistest pärimuskandjatest

II etapp – määrati külade pärimuspaikade asukohad maastikul, koordinaadid, fotografeeritakse asukohad. Koguti elavat kohapärimust, määrati pärimuspaikade koordinaadid, fotografeeriti paigad ning inimesed. Elav pärimus salvestati audio- või videomaterjalina, translitereeriti. Koguti kohalike elaniku käsutuses olevat fotomaterjali ja talude, ajalooliste isikute, maastike, loodusobjektide, hoonete, oluliste sündmustega seotud materjale, need digiteeriti. Filmiti süvaintervjuud olulisemate pärimuskandjatega, täiendati ja kontrolliti kirjandusmuuseumi poolt teostatud Lahemaa mälumaastike maa-ameti kaardirakenduse pärimuspaikade infot (<http://www.maaamet.ee/>) kontroll, lisati sinna elavat pärimust ning ajaloolis-kultuuriloolisi kirjeid.

III etapp – määratleti külade elava pärimusega paigad ning külade jaoks ajaloolis-kultuuriliselt olulised paigad, näiteks ajaloolised lautri- ja sadamakohad, küla- ja kiigeplatsid, laevaehitusplatsid, vanimad talukohad, meremärgid ja titekivid, teised külades asuvad ajaloolis-kultuuriliselt tähtsad objektid. Huvi korral kavandati koostöös külade kogukondadega külade jaoks oluliste kultuurilooliste paikade kaitsekorralduslikke ettepanekuid ja tegevusi. Ette oli nähtuf kaasamiskoosolekud. Kolmanda etapi tööd hõlmasid ka 1. etapis koostatud ajalooliste õiendite sisu- ja keeleteoimetust, 2. etapi välitöödel kogutud pärimustekstide sisu- ja keeleteoimetust, 2. etapi jooksul kogutud materjalist GIS-andmebaasi koostamist; audio- videomaterjali ning fotode veebi jaoks sobivale kujule töötlemist ning aruandes ja veebis avaldamist.

2. PROJEKTI KOLMANDA ETAPI TEGEVUSED

Projekti kolmanda etapi hange kuulutati välja 28.02.2017, hanke võitjaga sõlmiti leping 21.03.2017. Kolmanda etapi hanke (hanke viitenumber 183564) võitjaks osutus OÜ Roheline Rada (14181063), hanke meeskond PhD Kristjan Piirimäe, PhD Riin Alatalu, MA Melika Kindel, MA Anne Kurepalu ja MA Kadi Alatalu. Kolmanda etapi leping sõlmiti 21.03.2017, lõpptähtajaga 12.05.2017, lepingut muudeti seoses MTÜ Käsmu Külaselts pöördumisega

lõpptähtaja osas 3.05.2017, uueks lõpptähtajaks määrati 20.05.2017 ning paranduste sisseviimise tähtajaks 15. juuni 2017. Projekti III etapi hankelistele tegevustele kulus kolm kuud.

Mälumaastike projekti kolmanda etapi jooksul (2017 aprill kuni 2017 juuni) toimus kogutud pärimusmaterjali erialane ja vormiline toimetamine, koostöös küladega oluliste ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslike vajaduste määratlemine, uuringu valmimine ja veebis avaldamine.

Kolmanda etapi tööd hõlmasid:

- Projekti 1. etapis koostatud ajalooliste õiendite sisu- ja keeleteoimetust
- Projekti 2. etapi välitöödel kogutud pärimustekstide sisu- ja keeleteoimetust ning veebivalikut
- Projekti 2. etapi jooksul kogutud materjalist GIS-andmebaasi koostamist, kuhu on lisatud ka pärimuspaikade kohta kogutud fotomaterjal.
- audio- videomaterjali ning fotode veebi jaoks sobivale kujule töötlemist ning aruandes ja veebivalmidust avaldamiseks (Lahemaa koduleht, kogukondade kodulehed)
- Koostöös külade kogukondadega külade jaoks oluliste kultuurilooliste paikade kaitsekorralduslike ettepanekute kavandamist

Käesoleva lõpparuande lahutamatuks osadeks on Lahemaa rahvusparki rannakülade toimetatud ajaloolised õiendid (LISA 3), süvaintervjuud ja ajaloolised intervjuud pärimuskandjatega (LISA 2); Lahemaa rannakülade pärimuspaikade andmebaas "Lahemaa mälumaastikud" (LISA 1) ning Lahemaa rannakülade pärimus- ja kultuurilooliste paikade kaardid pdf formaadis (LISA 4). Tekstina on lõpparuandes projekti kolmandas etapis täpsustatud ülevaade Lahemaa rahvusparki rannakülade kultuuriloolistest paikadest ning nende kaitsekorralduslikud soovitusel.

Lahemaa rahvusparki rannakülade ajalooliste õiendite toimetamine

Lahemaa rannakülade alusuuringu I etapi Lahemaa rannakülade ajaloolised õiendid koostati perioodil jaanuar 2016 kuni juuni 2016. Maikuu 2016 toimusid avalikkuse kaasamise koosolekud, mille raames tutvustati valminud õiendeid. Külade ajalooliste õiendite tegijad on vastavalt hangetele erinevate piirkondade lõikes Eru Lahe Rannarahva Selts ja ajaloolane Enn

Tarvel (Pärispea piirkonna külad), Juminda Poolsaare Selts ja etnograaf Melika Kindel (Juminda piirkonna külad) ning MTÜ Kaarli Talumuuseum ja ajaloolane Aarne Ruben (Vihula valla rannakülad).

Vastavalt kokkulepitule pidid rannakülade ajaloolised õiendid sisaldama järgnevat:

Ülevaadet küla ajaloost

Ülevaadet antud küla kultuurilooliselt olulisematest isikutest

Ülevaadet külainimeste traditsioonilistest tegevusaladest

Ülevaadet küla olulisematest kultuuriloolistest paikadest

Ülevaadet küla olulistest pärimuskandjatest, sh elus olevatest

Projekti kolmandas etapis toimetas projekti meeskond külade ajaloolised õiendid (suurjärgus 300 lehekülge) nii sisuliselt kui keeleliselt korrektsemaks ja ühtlasemaks. Lõpparuande Lisas 4 on Lahemaa rahvusparki rannakülade toimetatud ajaloolised õiendid.

Töö pärimuspaikade andmebaasiga “Lahemaa rannakülade mälumaastikud”

Töö eesmärk oli viia teises etapis kogutud andmed mälumaastike andmebaasi. Selleks, et kogutud pärimustekste, fotosid ja teisi materjale seostada konkreetsete kohtadega, oli tarvis tekitada kohtadele unikaalsed kohakoodid. Selleks oli omakorda tarvis tekitada unikaalsed pärimuspaikade nimetused, sest teises etapis kogutud andmetel unikaalsed objektide nimetused puudusid: paljud nimetuse lahtrisse märgitud tekstid olid hoopis üldnimetused, tüübid või muu info, osade puhul kombinatsioon erinevatest aspektidest, näiteks lisainfo sulgudes. Osade kirjete puhul oli samasse kohta märgitud mitu erinevat nimetust, samas kui osad nimetused olid märgitud kaardil mitmesse erinevasse kohta. Osade kirjete juures puudusid nimetused hoopiski. Töö käigus vaadati kõik objektid ükshaaval läbi ja anti neile unikaalsed nimetused. Tabelid korrastati selliselt, et igale kohale kaardil vastaks ainult üks nimetus ja et igale nimetusele vastaks kaardil ainult üks koht. Edasi loodi igale nimetusele kohakood ja selle alusel täideti teised tabeli töölehed ja tulbad, sh tehti võimalikuks lisada andmebaasi tekstid, fotod, helid, videod, kaardid ja muud objektid.

Teine oluline töö oli pärimuspaikade tüpiseerimine. Teise etapi tulemuste tabelites olid ‘objekti liigi’ lahtritesse osadel juhtudel märgitud pärimuspaikade andmebaasi liigid, kuid

enamikesse lahtritesse oli märgitud hoopis kas objekti nimetus, täiendav info või standardile mittevastav tüüp, sh osadel juhtudel liiga üldine (näiteks, 'hoone'), osadel juhtudel liiga spetsiifiline. Meie töö käigus loodi ühtlustatud objektide tüpologia ja rakendati seda kõikidele objektidele.

Töö tulemuseni loodi andmebaasi read, mis on liigi järgi sorteeritavad, järjestatavad, filtreeritavad, kaardil visualiseeritavad ja muus mõttes statistiliselt analüüsitavad. Laiemalt, andmed muudeti töödeldavateks, andmebaasisõbralikeks ja sisestati andmebaasi. Samal ajal muudeti andmed selliseks, et kohakoodi alusel on võimalik andmeid alati lisada ning unikaalse nimetuse kaudu objekt kaardilt või maastikult üles leida.

Töö süvaintervjuude ja ajalooliste intervjuudega

Projekti teise etapi raames oli fimitud ja avalikustatud 36 süvaintervjuud Lahemaa pärimuskandjatega. Teise etapi välitoid viis läbi üle 20 inimese, lisaks tehniline meeskond, küsitletavad ja intervjueritavad. Juminda poolsaare piirkonda koordineeris Melika Kindel, Pärisea poolsaart Linda Metsaorg, Vihula valla külades Arne Vaik, Ott Sandrak ja Arne Ruben. Avaldamisandmed lisas 2.

Projekti kolmanda etapi raames koostati 28 digiteeritud 1996. aastal tehtud intervjuule sünopsis ning nad avaldati veebis. Avaldamisandmed lisas 2.

Külade ajaloolis-kultuuriliste paikade määratlemine

Projekti kolmandas etapis määratleti koostöös küladega Lahemaa 33 rannaküla ajaloolis-kultuuriliselt olulised paigad, näiteks ajaloolised lautri- ja sadamakohad, küla- ja kiigeplatsid, laevaehitusplatsid, vanimad talukohad, meremärgid ja titekivid ja teised külades asuvad ajaloolis-kultuuriliselt tähtsad objektid. Töö tegemisel võeti aluseks Lahemaa rahvusparki kaitsekorralduskavas kirjeldatud külade kultuuriloolised paigad ja projekti esimeses etapis koostatud ajaloolistes õiendites mainitud kultuuriloolised paigad.

Projekti kolmanda etapi üks tegevusi - külade ajaloolis-kultuuriliste paikade määratlemine on kodu-uurimuslik ning kogukonnakeskse kaitse iseloomuga. Uuringu üks eesmärke oli fikseerida kogukonna ettepanekud ajaloolis-kultuuriliste paikade väärtustamiseks ja hooldamiseks ning olla seeläbi Keskkonnaametile toeks kaitsekorralduse kavandamisel. Lahemaa rahvusparki kaitsekorralduskava kohaselt saab külade ettepanekul ja eestvõttel SA Keskkonnainvesteeringute Keskuselt taotleda rahastust külade kultuurilooliste infostendide ning infovoldikute tegemiseks, ajaloolis-kultuuriliste objektide hoolduseks. Varasemalt on külade kultuuriloolisi infostende ja voldikuid tehtud 2007-2008 aastal Jumindal, Turbuneemes, Kolgakülas, Ilumäel, Altjal, Pedassaares, Võhmas ja Käsmus. Samuti on erinevate talgute, loodushoiutööde, koolituste raames hooldatud ja taastatud ajaloolis-kultuuriliselt olulisi objekte (Võhma mantelkorsten, Palmse mõisa verstakivid, Pedassaare lautrikohad, Muuksi linnamägi ja Muuksi kiviaiad, kui nimetada vaid mõnda).

Lõpparuande koostamise ja kaitsekorralduslike meetmete sõnastamise raames võeti arvesse ka ka varasemaid uuringuid, kultuurimälestiste registrit, metsandusliku pärandkultuuri andmebaasi ja külade arengukavasid. Pärисpea poolsaare küladel on ühine “Eru lahe piirkonna arengukava aastateks 2007-2020”. Juminda poolsaarel on kogu poolsaart hõlmav arengukava perioodiks 2011-2016 <http://juminda.ee/arendus/arengukava/>. Mitmed külade arengukavad on aegunud, kuid nende eesmärgid kattuvad valdavalt antud projekti eesmärkidega.

Kogukonna kaasamine kolmandas etapis:

Lõpparuande koostamisel edastati külavanematele infot projekti kulgemise ja koosolekute kohta e-kirjadega 4.04, 16.04 ja 03.05.2017 ning korraldati külade kogukondadega avalikke koosolekuid, et arutada läbi külade kultuuriloolised paigad ning nende kaitsekorralduslikud ettepanekud. Avalikkuse kaasamise koosolekud toimusid järgnevalt:

15. aprillil toimusid arutelud kultuurilooliste paikade ja nende kaitsekorralduse põhimõtete üle:

Juminda poolsaare rannakülad kell 11.00-12.30 Leesi Rahvamajas

Pärисpea poolsaare rannakülad kell 13-14.30 Viinistu Kultuuri- ja Konverentsikeskuses

Vihula piirkonna rannakülad kell 15-16.30 Käsmu Meremuuseumis

22. aprillil toimus täiendav koosolek Käsmu küla kultuurilooliste paikade osas Käsmu Rahvamajas.

7. mail toimusid arutelud külade kultuurilooliste paikade kaitsekorralduse üle ja kokkuvõtvad koosolekud:

Juminda poolsaare rannakülad kell 11.00-12.30 Leesi Rahvamajas

Pärispea poolsaare rannakülad kell 13-14.30 Viinistu Kultuuri- ja Konverentsikeskuses

Vihula piirkonna rannakülad kell 15.30 -17.00 Käsmu Rahvamajas

28. mail toimus täiendav koosolek Käsmu küla kultuurilooliste paikade osas Käsmu Rahvamajas.

Arvesse võeti ka varasemate koosolekute arutelusid, näiteks Pärispea piirkonna külade esindajate koosolekut 21.01.2017.

Projekti meediakajastus:

Projekti on kajastatud ajakirjanduses järgnevalt:

Andres Pulver. Lahemaa rahvas uurib mälumaastikke. Virumaa Teataja, 25. november 2016.

<https://virumaateataja.postimees.ee/3924143/lahemaa-rahvas-uurib-malumaastikke>

Anu Viita-Neuhaus. Inimeste meenutused loovad rannakülade mälumaastiku rikkuse.

Virumaa Teataja, 19. august 2016 [https://virumaateataja.postimees.ee/3805303/inimeste-](https://virumaateataja.postimees.ee/3805303/inimeste-meenutused-loovad-rannakulade-malumaastiku-rikkuse)

[meenutused-loovad-rannakulade-malumaastiku-rikkuse](https://virumaateataja.postimees.ee/3805303/inimeste-meenutused-loovad-rannakulade-malumaastiku-rikkuse)

<http://juminda.ee/parandkultuur/lahemaa-rannakulade-malumaastikud/>

<http://kasmu.eu>

<http://www.kasmu.ee/et/content/lahemaa-rannakulade-malumaastikud-iii-etapp>

Linda Metsaorg. Rannakülade pärandkeskkond vajab hoidmist Loksas Elu mai 2017

[http://www.loksalinn.ee/documents/1430624/2535587/Loksaeestnett+mai+17.pdf/24302cc9-](http://www.loksalinn.ee/documents/1430624/2535587/Loksaeestnett+mai+17.pdf/24302cc9-058e-4188-8988-99ab42feca41)

[058e-4188-8988-99ab42feca41](http://www.loksalinn.ee/documents/1430624/2535587/Loksaeestnett+mai+17.pdf/24302cc9-058e-4188-8988-99ab42feca41)

Ülle Tamm. Lahemaa rannakülade kultuurilooliste paikade nimekirjad. Sõnumitooja 19. aprill 2017. [https://sonumitooja.ee/lahe%C2%ADmaa-](https://sonumitooja.ee/lahe%C2%ADmaa-ran%C2%ADna%C2%ADku%C2%ADla%C2%ADde-)

[ran%C2%ADna%C2%ADku%C2%ADla%C2%ADde-](https://sonumitooja.ee/lahe%C2%ADmaa-ran%C2%ADna%C2%ADku%C2%ADla%C2%ADde-)

[kul%C2%ADtuu%C2%ADri%C2%ADloo%C2%ADlis%C2%ADte-](https://sonumitooja.ee/lahe%C2%ADmaa-ran%C2%ADna%C2%ADku%C2%ADla%C2%ADde-)

[pai%C2%ADka%C2%ADde-ni%C2%ADme%C2%ADkir%C2%ADjad/](https://sonumitooja.ee/lahe%C2%ADmaa-ran%C2%ADna%C2%ADku%C2%ADla%C2%ADde-)

Ülle Tamm. Kogukonnad hakkavad uurima Lahemaa rannaala kohapärimust. Sõnumitooja, 2. detsember 2015 <https://sonumitooja.ee/kogukonnad-hakkavad-uurima-lahemaa-rannaala-kohaparimust/>

Ülle Tamm. Lahemaa mälumaastike projektile oodatakse kaasamõtlejaid. Sõnumitooja. 1. juuni 2016 <https://sonumitooja.ee/lahemaa-malumaastike-projektile-oodatakse-kaasamotlejaid/>

Линда Метсаорг. Среда наследия прибрежных деревень требует сохранения Loksa Elu mai 2017
<http://www.loksalinn.ee/documents/1430624/2535587/loksavenenett+mai+17.pdf/381526f5-27e4-47fd-beb7-77d89d001c4e>

Lahemaa rannakülade ajaloolis-kultuurilised kohad ja nende kaitsekorralduslikud meetmed Lahemaa rahvusparki kaitsekorralduskava 2016-2025 alusel

Külade ajaloolis-kultuurilised väärtused

Lahemaa maastikud oma põlise ja pideva asustusajalooga on täis väga erinevaid inimtegevuse jälgi. Kohalike kogukondade jaoks olulised ajaloolis-kultuurilised paigad ja objektid külates on näiteks külavainud, ajaloolised lautri- ja sadamakohad, laevaehitusplatsid, võrgukuuride ja paadimajade asukohad, pärimuspaigad, kiigepaigad, kõrtsikohad, veskid, kalmistud, pargid, alleed, hästisäilinud ajalooline teedevõrk, kalmistud, kabelid, tuletornid ja pritsikuurid, kooli- ja seltsimajad, talud ja taluhooned, söepõletuskohad, lubjaahjud, telliselöövid- ja tehased, mõisate verstakivid jne. Need on oluline osa kultuurimaastikust, ajaloo ja kultuurikandjad, mis koos nendega seotud pärimusega tuleb säilitada tulevastele põlvedele.

Samas ei ole ajaloolis-kultuuriliste objektide puhul üldjuhul sellist silmapaistvat ajaloolist, arheoloogilist, arhitektuurset, etnograafilist või kultuuriloolist väärtust, mis eeldaks riikliku kultuurimälestise staatust. Nende objektide tähtsus on oluline just küla ja kogukonna kontekstis, nende väärtustamisel on eriti oluline omanikukaitse ja külakogukonna algatus.

Ajaloolis-kultuurilisi objekte aitab säilitada eelkõige teavitamine ja piirkonna inimeste kaasamine nende andmete täiendamise, objektide hooldamise ja nendest teavitamise juurde ning kohaliku initsiatiivi julgustamine ja toetamine. Kogu rannakülade mälumaastike projekti läbiviimise protsess on oma olemuselt seda eesmärki täitnud. Lahemaa on paljude teiste Eesti külakeskkondadega võrreldes suhteliselt hästi läbiuuritud piirkond, arvestatav osa tehtud tööst on aga jäänud akadeemilisele tasemele või on kogukond jäänud passiivse lugeja rolli. Mälumaastike projekti II ja III etapp olid otseselt seotud kogukonna kaasamisega. Intervjuud, teavituskooled ja kirjavahetus on ärgitanud inimesi ettepanekuid tegema ja ise tegutsema. Näiteks Tammistu küla käivitas pilootprojektina juba 2017. aasta kevadel küla ajaloolis-kultuuriliselt oluliste paikade tähistamise.

Alljärgnevalt on toodud külade kaupa kohalike ajaloolis-kultuuriliselt oluliste paikade loetelu ja ettepanekud nende väärtustamiseks, sh tutvustavate stendide ja voldikute koostamiseks, paikade sidumiseks olemasolevate õppe- ja matkaradade ning marsruutidega, ning olemasolevate matkaradade täiustamiseks erinevate ajalooliste kihistutega.

Ajaloolis-kultuuriliselt oluliste maastikuelementide ja paikade seisund on üldiselt halb, kuna nad on enamasti olnud aktiivsest kasutusest väljas mitmesuguste nõukogudeaegsete keeldude tõttu ning hiljem maade riigistamise, omandivaidluste või mõningatel juhtudel ka eraomandisse sattumise tõttu. Paigad on tihtipeale võsas, varedes, korrastamata.

Mälumaastike projekti eesmärk on kaardistada ka ajalooliselt olulised, kuid hävinud kohad. Ajaloolise järjepidevuse huvides saab külakogukond teha ettepanekuid lubada taastada ja anda külale avalikku kasutusse rannas asuvaid ajaloolisi lautrikohti, *paadivalgamaid*, paadikuure, jaanituleplatse ja külakiikesid.

Kaitse-eesmärgid ja meetmed

Lahemaa mälumaastike projekt lähtub Lahemaa Rahvusparki kaitsekorralduskavas toodud eesmärkidest:

Pikaajaline kaitse-eesmärk:

- Külade ajaloolis-kultuuriliselt olulised maastikuelementide säilimine.

Kaitsekorraldusperioodi kaitse-eesmärk:

- Külade ajaloolis-kultuuriliselt oluliste paikade tuvastamine;
- teadaolevate ajaloolis-kultuuriliselt oluliste maastikuelementide säilimine;
- suurenenud on elanikkonna teadlikkus ajaloolis-kultuurilistest maastikuelementidest.

Mõjutegurid ja meetmed:

- positiivne mõju: kohalik kogukond on aktiivne ja teadlik oma küla ja piirkonna ajaloolis-kultuurilistest paikadest ja objektidest ning need on kasutuses.
- negatiivne mõju: ajaloolis-kultuurilised objektid langevad kasutusest välja ja ununevad.

Meetmed:

- ajaloolis-kultuuriliste infovoldikute koostamine, õppe- ja infopäevade korraldamine.

- külade kultuuriloo kajastamine olemasolevatel õppe- ja matkaradadel ning marsruutidel.
- negatiivne mõju: kultuurilooliselt oluliste paikade täisehitamine.
- negatiivne mõju: kultuurilooliselt oluliste objektide võsastumine.

Meede: ajaloolis-kultuuriliselt oluliste paikade ja objektide hooldus ja taastamine.

Kavandatavad kaitsekorralduslikud tegevused ja täitjad

Ajaloolis-kultuuriliste objektide ja maastikuelementide hooldus

1. Ajaloolis-kultuuriliste objektide ja maastikuelementide hooldus (kiviaiad jm) korraldatakse vastavalt teostatud inventuurides (Lahemaa rahvusparki külade ajaloolis-kultuuriliste paikade inventuur – Lahemaa mälumaastikud jm) ja valdkondlikes eksperthinnangutes (verstakivid jm) antud hooldamissoovitustele. Ehitismälestiste puhul planeeritakse koostöös Muinsuskaitseametiga iga-aastased avariilisemas seisus ja avaliku huviga muististe hooldustööd ehituspärandi koolituste või talgute raames (kaks mälestist aastas, eelkõige avalikus kasutuses objektid). Ajaloolis-kultuuriliselt väärtuslikud säilinud lautrikohad, paadikuurid, ajaloolised teed, kiviaiad ja teised küla avalikus uumis olulised elemendid väärivad korrashoidu.
2. Infotahvlite rajamine: Lahemaa Rahvusparki külade kultuuriloolised infotahvlid rajatakse kohaliku kogukonna initsiatiivil (kohalik kogukond määratleb vajaduse ning esitab taotluse).
3. Kultuurilugu tutvustavad infomaterjalid: Lahemaa Rahvusparki külade kultuuriloolised infomaterjalid koostatakse kohaliku kogukonna initsiatiivil (kohalik kogukond määratleb vajaduse ning esitab taotluse).

Eelarveread ja täitjad

Külade ajaloolis - kultuuriliste paikade inventuur: mälumaastikud (kohalik kogukond) ajaloolis-kultuuriliste objektide, maastikuelementide ja kultuuriväärtuste hooldamine - Keskkonnaamet.

Infotahvlite rajamine - Riigimetsa Majandamisr Keskus; kohalik kogukond; huvilised.

Voldikute koostamine ja väljaandmine – Keskkonnaamet; Riigimetsa Majandamise Keskus; kohalik kogukond; huvilised .

Kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamine

Kaitsekorralduse tulemuslikkust hinnatakse järgmiste eesmärkide täitmise alusel:

- Külade ajaloolis-kultuurilooliste paikade inventuur on teostatud;
- Teadaolevate ajaloolis-kultuuriliselt olulised maastikuelemendid on säilinud (hooldus). Säilivust hinnatakse tehtud hooldustööde alusel ning vaatluste käigus;
- Teadlikkuse tõus ajalooliskultuurilistest maastikuelementidest – (infomaterjalid, trükised, integreerimine marsruutidesse ja haridusprogrammidesse, kultuuriloolised kaardid). Teadlikkuse tõusu saab hinnata ürituste, seal osalejate ja uuringute arvu järgi.

Lahemaa rahvusparki rannakülade ajaloolis-kultuurilised paigad ning rannakülade elanike poolt soovitatud kaitsemeetmed

Ülevaade objektidest ja meetmed:

Paikade ja nende ajaloo teadvustamine; objektide võsast puhastamine, korrastamine; infostendide paigaldamine; oluliste kultuurilooliste objektide märkimine küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

1. Juminda poolsaar

Olemasolevad arengukavad: Juminda poolsaare arengukava 2011-2016 (2011) <http://juminda.ee/wp-content/uploads/2015/03/Juminda-poolsaare-arengukava-2011-2016.pdf> – käsitleb poolsaare kümnet küla (Hara, Virve, Tapurla, Juminda, Tammistu, Leesi, Kolga-Aabla, Kiiu-Aabla, Pedaaspea ja Pudisoo) ühtse piirkonnana. Arengukava seab piirkonna arengus pikemad eesmärgid kolmes valdkonnas: turvaline ja kaasaegne elukeskkond; arenev ja avatud poolsaar; tegus ja hooliv kogukond. Kogukonna arengukavas formuleeritud tegevused, mis on antud uurimuse seisukohalt olulised, on välja toodud järgnevas tabelis:

Valdkond	Meede	Tegevused
Turvaline ja kaasaegne elukeskkond	Väikesadamate ja lautrikohtade väljaarendamine	<ul style="list-style-type: none"> - Prioriteetsed objektid: Tapurla sadam, Kolga-Aabla sadam, Leesikalda paadilauter; külade paadilautrite taastamine. - Randadesse, väikesadamatele ja teistesse avalikesse kohtadesse juurdepääsu tagamine.
	Loodusliku keskkonna säilitamine	<ul style="list-style-type: none"> - Vajaduste ja võimaluste kaardistamine – Nt rannaniitude hooldus (nt lambakasvatuse abil; hooldusniitmise teel), rannajoone ja kalda kaitsmine, looduslike luidete säilitamine - Kalda erosiooni vähendamine ja kalda kaitse (Virve Külaseltsi projekt KIKis) - Teabepäevade, õpitubade ja matkade korraldamine - Kevadised ja sügisesed koristustalgud külades ja avalikes kohtades (rannad, külaplatsid, teeääred)

Arenev ja avatud poolsaar	Korrastatud ja hooldatud matkarajad ja kergliiklusmarsruudid	- Matkaradade tähistamine ja hooldamine talgute korras
	Hooldatud vaatamisväärsused ja puhkealad	- Vaatamisväärsuste ja puhkekohtade (sh randade) korrastamine
Tegus ja hooliv kogukond	Koostöö külade vahel, teiste asutuste ja organisatsioonidega	- Poolsaare infovoldiku koostamine
	Poolsaare „väravad“ ja infotahvlid-kaardid külades	- Poolsaart tutvustavad ning paikkondlikku identiteeti loovad „väravad“ poolsaarde sissesõitudel Pudisool ja Haras - Juminda poolsaare äpi tegemine - Piirkonna oluliste objektide märgistamine Google Mapis - Külakaartide ja infotahvlite tegemine küladesse
	Külades talude nimesildid ja teeviidad	- Talude nimesiltide valmistamine ja paigaldamine kõikide külade majapidamistele; peremärkide kasutuselevõtt - Teeviitade paigaldamine küladesse
	Leesi Rahvamaja – kogukonnakeskus, info- ja turismikeskus	- Mitmesuguste vaba-aja veetmise võimaluste loomine, huvipakkuvate ürituste korraldamine - Info- ja turismikeskuse rajamine - Kaugtöökeskuse rajamine
	Külaplatsid korrastamine	- Külaplatside (sh kiigeplatsid, spordiplatsid jne) külaseltside valdusesse taotlemine; seejärel nende korrastamine või arendamine fondide rahastuse abil - Prioriteetsed objektid: Kolga-Aabla külaplats, Tapurla külaplats, Leesi Rahvamaja vabaõhuplats,

		teised piirkonna külaplatsid
	Ajaloo ja traditsioonide talletamine ning vahendamine	<ul style="list-style-type: none"> - Ajaloo ja pärimuse kogumine, talletamine ja vahendamine - Raamatute, trükiste, audiovisuaalsete materjalide koostamine ja väljaandmine - Traditsiooniliste oskuste ja töövõtete vahendamine koolitustel, õppepäevadel. Nt võrguparandamine, kala puhastamine, kolgaranna keel jne
	Heal tasemel ja mitmekesised kultuuri- ja spordiüritused ja tegevused igapähele	<ul style="list-style-type: none"> - Erinevatele vanuserühmadele suunatud projektide ja tegevuste jätkumine - Kaluritepäeva väljaarendamine piirkonna keskseks sündmuseks – kogu päeva vältav Kolga-Aablas - Traditsiooniliste ürituste (Rannakino, Muinastulede öö, Mälumängud, Rannakülade päev, poolsaare jõulupidu jne) jätkumine

Juminda poolsaare külade ajaloolis-kultuuriloolised paigad ja kaitsekorralduslikud meetmed.

1.1 HARA KÜLA

Ühiskondlikud hooned:

Koolimaja (kasutusel ka postkontori ja raamatukoguna);

Metsameeste maja (metskonna kordon)

Külaplatsid:

Kiigekohad Uuetoa kalda peal, Rünga ja Ahu talu vahel männikus, Sepa krundil.;

tantsuplats Lohja järve ääres ja kordoni lähedala.

Spordiplats Lohja koplis.

Paadikuurid: ei nimetatud

Lautrikohad: Paadilautrite kohad talude all rannas, Hara saare ja ranna vahel oli laevade talvituskoht; Saare lähedal vana silla koht, nn kastsild.

Laevaehituskohad:

Haras Kolga mõisa laevaehituskoht, laevaehitusrannad Haaginina, Klaamase rand, Kaskneeme rand ja Aalupõhja-alune.

Tuletorn:

Hara saarel.

Äritegevus:

Kõrtsid Lohjal, Hara saarel, Madikse maadel kiigeplatsti lähedal; Leesi-Kolga Kalameeste ühisuse abikauplus koos postiagentuuri ja erakauplusega.

Tööstus:

Telliselöövi oletatav asukoht Lohja talu kohal; tellisetehas Haral; Hara saare kilutööstus;

Tõrvakivid; Tõrvaahjumägi; Propside ladustamise koht.

Kultuuriloolised talukohad:

Ahu talu.

Militaarpärand:

Hara piirivalvekordon koos keldriga; Haaginina saksa sõdurite punker;

Hara sadam; sakslaste kaevatud kaevikud ja suurtükialuste kohad Lohjal; suurtükkide juhtimisplandi asukoht Ale talus; NSVL piirivalvurite kontrollpunkti asukoht Lohjal.

Külateed:

Huntaugu tee.

Muud:

Kooguga kaevu koht Lohja järve ääres; Tünnersepa oja ja soo; navigeerimiseks olulised kivid ja karid: Haaginina suurkivi, Tuurakivi, Lõhkekivid, Surmapae kivid; endise Loksa valla keskpunkt Hara külas Lohjal.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Koolimaja	Ehitati 1912. aastal Hara ja Virve külade lastele. Esimene õpetaja Kaarel Biider (Kannes), kes töötas sellel kohal kuni kooli likvideerimiseni 1954. aastal. Koolimajas asus postiagentuur (1929-1931 ja 1934-1973, hiljem sidejaoskonna nime all). Nõukogude ajal töötas koolimajas raamatukogu, mis suleti 1973.	Eravalduses Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Metsameeste maja (metskonna kordon)	Algselt ühekorruseline, teine korrus juurde ehitatud. Loksa pool otsas oli sõjaväe pood.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	Uuetoa kalda peal, kiik ehitati 1895. aasta paiku. Hiljem kiik Rünga ja Ahu talu vahel männikus, Sepa krundil.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Puidust tantsuplats Lohja järve ääres, kus peeti 1950-1980. aastatel tantsupidusid, jaanipäevi ja asutuste suvepäevi. Järve ääres oli järvevahi maja. Samas Lohja järve ääres oli kooguga kaev (hävinud).	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Puitpõrandaga tantsuplats kordoni lähedal kõrge kalda peal, näha alla randa viinud vana trepi jäänused.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Spordiplats Lohja talu koplis.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lautrikohad	Talude all rannas; Hara saare ja	Märkida küla/ poolsaare

	ranna vahel laevade talvituskoht.	kultuuriloolisel kaardil.
Sild	Hara saare lähedal vana silla koht, nn kastsild: ehitati kastid, mis pandi kive täis.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Laevaehituskohad	Haras Kolga mõisa laevaehituskoht. Peamised laevaehitusrannad olid Haaginina, Klaamase rand, Kaskneeme rand ja Aalupõhja-alune. Kõige tuntum neist oli Haaginina, kus ehitati suured laevad. 1898-1899 ehitas siin korraga kahte kaljast Loksa tellisevabriku juhataja Boris Mölder. Samas paigas ehitas 1920-1922. aastatel Käsmu kapten Rudolf Paalberg 4-mastilise barkantiini „Tormilind“, mida on nimetatud Eesti üheks kaunimaks purjelaevaks.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tuletorn	1909. aastal ehitati Hara saare kõrgemale kohale tuletorn ning selle juurde vahimaja. Tuletorn ehitati kõrgemaks 1954. aastal, kuna see oli seotud Hara ja Virve küla lähedusse rajatud uue nõukogude sõjalise sadamaga. Praegu kasutusel päevamärgina (tuleseadmed on demonteeritud).	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.; avada vaated tornile.

Kõrts	Külas oli erinevatel aegadel erinevates kohtades kõrts – Lohjal, Hara saarel, Madikse maadel kiigeplatsi lähedal. 1930. aastatel oli viimases Leesi-Kolga Kalameeste ühisuse abikauplus, kuhu paigutati postiagentuur. Samas hoones töötas ka erakauplus. Lohja kõrtsi asukoht – arvatava kõrtsi varemed. Kõik endised kõrtsihooned hävinenud.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Telliselööv	Oletatav asukoht Lohja talu kohal mere ääres ja Paadiaia vahel.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tellisetehas	Nikolai von Stenbocki rajatud tellisetehas Hara kordoni läheduses, 1874 viidi tööstus üle Loksale.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Hara saare kilutööstus	1860. aastatel rentis saare mõisalt Voldemar Sörensens, kes rajas siia kalatööstuse, mis andis tööd paljudele ümberkaudsete külade elanikele. 1870. aastatel hakati kilu soolama plekktoosidesse. Lisaks revolutsioonile kilutööstuses, arendas Sörensens siinsetes lahtedes ka noodapüüki. Sörensens surma järel tekkis kilutööstusesse pea kahekümneaastane paus kuni 1912. aastal ostis Hara saare kalatööstuse Feodor Malahhov, kes tegutses saarel kuni 1932. aasta majanduskriisini. Saarel oli ligi 20 tööstusega seotud hoonet.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tõrvaahjumägi	Asub küla keskel, paiganimi.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Tõrvakivid	Kaks kivi Järveti suvila kohal. Räägiti, et talviti tõrvati seal noota. Tõrvatünn oli kivide peal. Varem olid need kivid pealt mustad, aga nüüd on kormoranide väljaheidetest valged.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Propside ladustamise koht	Lohja ja Paadiaia vahel. Mõisa ajal veeti hobustega randa nn propse. Laev oli kaugemal lahes. Koorem viidi hobustega vette paadini ja paadiga edasi laeva.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Piirivalvekordon	Hara saare vastas oleval neemekaldal asus piirivalvekordon, mis tegutses nii tsaariajal kui ka Eesti iseseisvuse perioodil. Varasemalt oli hoonel torn. Sama kordoni võttis üle nõukogude piirivalve ning 1950. aastatel toodi siia sõjaväebaas, mille tarbeks ehitati juurde mitmeid hooneid. Nõukogude sõjaväe ajal olid vanas kordonihoones ohvitseride korterid. Lagunemas. Vana kelder kordoni juures on ehitatud tsaariajal. Kõik erinevad võimud on seda kasutanud toidu hoidmiseks. Lagunenud, kuid keldrina tajutav.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil., hoone korrastada ja võtta kasutusele; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Haaginina punker	Haagininal oli II maailmasõja ajal saksa sõdurite punker. Kallas on merre vajunud. Sakslaste kaevatud kaevikud Lohjal. Sakslaste suurtükialuste kohad Lohjal ja suurtükkide juhtimispuldi asukoht Ale talu harulise männi	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.

	juures.	
Hara sadam	Rajati aastatel 1956-57. Virve ja Hara külade aladele ehitati allveelaevade demagnetiseerimisbaas ja sõjaväeosa. Rand piirati okastraadiga, patrullid kontrollisid regulaarselt piirjoont. Nõukogude Liidu sõjaväeosa hooned lagunenud.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada. Sadamasild on alles ja kasutatav, kuid vajab remonti.
Lohja kontrollpunkt	Piirivalvurite kontrollpunkti asukoht Lohjal. Seal oli valveputka ja tõkkepuu.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Ahu talu: siin käis koos kohalik laulukoor. Siin suvitasid Estonia teatri direktor Paul Olak, tantsija Gerd Neggo ja kirjanikud Artur Adson ning Marie Under.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külateed	Huntaugu tee – metsatee Lohjalt Külaotsa poole.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tünnersepa oja ja soo	Kohanimi	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Haaginina suurkivi	Rändrahn, merel liikumiseks oluline kivi.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tuurakivi	Rändrahn, merel liikumiseks oluline kivi.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lõhkekivid	Rändrahn, merel liikumiseks oluline kivi.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Surmapae kivid	Rändrahn, merel liikumiseks oluline kivi.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Endise Loksa valla keskpunkt		Teadvustada; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
------------------------------	--	--

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede:
Külaplatsid	Endine kiigeplats küla alguses. Läheduses võrkpalliplats. Noorte kogunemiskoht.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Tänapäevane külaplats – Keskküla ja Rigo kruntide vahel. Puidust lava ja palliplats. Külaplatsil on tähistatud jaanipäevi ning küla esmamainimise aastapäevi.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Hooldamine ja korrastamine.
Paadikuurid	Talude all rannas lautrikohad ja paadikuurid. Kari talu all rannas Hara sadama pool oli hiljem <i>pritsaala</i> – paadid toodi sinna kokku.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.
Koljunuka meremärk	Koljunuka kuusikus oli varasemal ajal meremärk. Nõukogude piirivalve projekteerija panekuga tehti ala kuuskedest puhtaks, Koljunukal on alles mõned kuusepuud.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Laevaehituskohad	Noga talu õu – Noga Jaak ehitas 1920.-30. aastatel paate. Viimase tema tehtud paadiga mindi üle mere Soome.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Tehve talu - Virve külaga on seotud liivi muusikategelane Hilda Cerebach-Griva, kes elas I maailmasõja ajal siin lapsena ema sugulaste juures.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Piirivalve	Mäe talu kõrval asusid projekteerijavorm ning piirivalve vaatetorn, naabrusesse Noga talumajja paigutati diiselgeneraator, mis projekteerijale toidet andis.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Suurtükipatarei	Sakslaste suurtükipatareide asukoht Tapurla ja Virve külade vahel Tõnu heinamaal, oli kasutusel 1941. aasta augustis.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.

Rasi kaev	külakaev, seest kividega vooderdatud ning kust vesi otsa ei lõppenud. Küla käis sealt vett viimas. Kaevu juures on Kiviotsa kaevukivid.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Jaagupi kaev	Oluline kaev külas	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Allikakoht	Leba heinamaa ja Tõnu heinamaa vahekohtas – kraav, mis ei jäänud kuivaks. Loomade joogivesi toodi sealt paadiga.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Titekivid	Mitu titekivi: Kannukivid. Koljuotsa pered toonud oma tited neemenuki lähedal rannavees asunud Lebä Kannukivi juurest, teised Virve pered aga idakaldas asunud Määtse (ka Mihkli) Kannukivi alt. Teisalt mäletatakse, et Kiviotsa lapsed toodud Punakivi alt.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Koljukabeli asukoht	Väikesel neemenukil Koljunukil Koljukabeli asukoht. Oletatavasti katolikuaegne rannakabel. Arvukalt rahvapärimuse ülestähendusi 19. sajandi lõpust ning 20. sajandi algusest.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külateed	Külasisesed teed ja tanuvad külaosade vahel ning teed/ rajad mõlemale poole randa.	Säilitada kohalikuks kasutuseks; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Nurga talu suitsusaun	Hansu talu õueaiamaa kõrval.	Säilitada ja korrastada; korraldada maa-arhitektuuri teabepäev
Meresina krundi kiviaed	Aarte talu vastas üle tee on Meresina krundi piiril kiviaed.	Metsanduslik pärandkultuur; korrastada, korraldada kiviaia taastamise töötuba

Allika talu sealaut	Juttude järgi sada aastat vana. Kui 1958. aastal kõrvalolevast suuremast laudast saun tehti, siis pandi sealaudale uus eterniitkatus. Sealaut on nii väike, et selles kasvatati korruga ühte siga. Sarnane ka Prangli saarel muuseumis.	Säilitada ja korrastada, korraldada maa-arhitektuuri teabepäev
---------------------	---	--

1.3 TAPURLA KÜLA

Ühiskondlikud hooned: ei nimetatud.

Külaplatsid:

Endised kiigeplatsid Korgemäe peal, Aletel Maunumäe taga heinamaal, Matjuksel Matsu pargimaja juures ning Ojaaluse rannas liivarannas.

Tänapäevane külaplats sadamasilla ning *pritsaala* vahel.

Paadikuurid/ lautrikohad:

Võrkneeme all rannas. Hiljem aiaga ümbritsetud *pritsaala*. Paadikuurid ka tänapäeval samas kohas.

Joonakse all Liivarannas ja Ojaaluse silla juures lautrid.

Võrkaed Võrkneemepaadikuuridest Liutaja pool.

Sadamad:

Ojaaluse rannas; Sameli talu sadamakoht; Launeeme ja Loode vahel endine lastimissild; sadamasild pritsaalas ja raudtee Kadapiku punktikuuri; uus sadamasild; kalasadam.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus:

Lavkaplats Mäe talu väravas.

Tööstus:

Kadapikul kolhoosi soolamiskuur ja suitsuahi; slipp traalide remontimiseks ja värvimiseks Liutaja all rannas; kalurite püünistetšehh (hiljem kauplus).

Kultuuriloolised talukohad:

Sameli talu; Vanaõue talu; Mäe talu; Liutaja talu; Maunumäe talu; Kiiga talu; Jaanistu talu.

Militaarpärand:

Piirivalve torn Kõrgemäel.

Külateed:

Pora tee Jumindale; Kүү tee Leesile; Mudatanuv, Maunumäe tanuv, Liiva tanuv, Kasikaia tee, Pädila tee, Karja tanum; Numme tanuv.

Looduspärand:

Merimäed; Punakivi titekivi; Jahukivi; Kassikivi.

Muud:

Nummepellu kaev.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Külaplatsid	Endine kiigeplats Neeme otsas Kõrgemäel. Kiik asus praeguse naftahoidla kohal. Kiigeplatsi juures oli 1930-1940ndatel aastatel laudpõrandaga tantsuplats.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Endised kiigekohad Aletel Maunumäe taga heinamaal, küla keskel Matjuksel Matsu pargimaja juures ning Ojaaluse rannas liivarannas.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Praegu külaplats sadamasilla ning <i>pritsaala</i> vahelisel alal. Platsil oli külakiik. Lavana kasutati veoauto kasti ja platsil asuvat võrgukuuri.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Hooldamine, korrastamine; paigaldada infotahvel.
Paadikuurid/ Lautrikohad	Paadikuurid Võrkneeme all rannas. Hiljem toodi sinna kokku paadid ja kuurid, rajati aiaga ümbritsetud <i>pritsaala</i> .	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Praegu paadikuurid samas kohas.
	Liivarannas olid Joonakse all lautrid, Sadamakoht Ojaaluse rannas – sild purjekatele, rannal paadikuur. Sameli talu sadamakoht (hävinud).	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sadamakoht	Sadamakoht Launeeme ja Loode vahel – endine sild, kust lastiti purjekatele küttepuid. Mälestuste järgi on samas kohas ka paadikuurid olnud. Sadamakoht põles saksa ajal.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sadamasild	Kolhoosiajal rajatud sadamasild <i>pritsaalas</i> , sadamast tuli raudtee Kadapikule punktikuuri, kus oli soolamiskuur ja suitsuahi. Sild oli kasutusel 1960. aastateni, hävinud.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Võrkaed	Võrkude kuivatamiseks Võrkneeme paadikuuridest Liutaja poole.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sadam	Uue sadamasilla ehitamist alustati 1960. aastate alguses. Kalasadam. Renoveeritud	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	2013. aastal.	
Lavkaplats	Mäe talu väravas. Autolavka peatuskoht ja inimeste kogunemiskoht. Samas paigas peatus 1920-30. aastatel kokkuostuauto (ostis kokku mune, võid ja liha).	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Slipp	Traalide remontimiseks ja värvimiseks mõeldud plats Liutaja all rannas. Rajati kolhoosiajal.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalurite püünistetšehh	„Oktoobri“ kolhoosi ajal ehitatud kalurite soojamaja, kus kalurid hoidsid ja parandasid oma püüniseid. 1990ndatel oli hoone ühes otsas suviti kauplus.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	<p>Sameli talu – küla üks vanemaid talusid. Mansardkorrusega elumaja lasi 1926.-27. aastail ehitada Theodor Liimann, Käsmu merekooli lõpetanud kaugsõidukapten, laevaomanik ja piiritusekuningas. Okupatsiooni ajal oli majas nõukogude piirivalve.</p> <p>Vanaõue talu – kuulus Nelbergide perele. Eesti ajal ehitatud suur, kahekorruseline maja. Pärast sõda oli majas nõukogude piirivalve, samas olnud ka puust piirivalvetorn. Hiljem viidi eluhoone Jumindale piirivalve kordoni juurde.</p> <p>Mäe talu – kuulus Nelbergide perele. Suur, kahekorruseline maja. Mäe väravas käis 1920-30. aastatel kokkuostuauto, nõukogude ajal autolavka.</p> <p>Liutaja talu – rahvalaulikute perekonna Kravtsovite kodukoht. Siin on elanud Mai Kravtsov ja Risanda Kravtsov.</p> <p>Maunumäe talu – Eduard Kiilströmi rajatud rikkalik puuvilja-aed, kus kasvasid ka aprikoosipuuse ja kreeka pähkli puu.</p> <p>Kiiga talu – siin elas Prangli saarelt pärit</p>	Kjn ,

	<p>päevapiltnik Johannes Blumqvist, tegutses piltnikuna 20. sajandi esimestel kümnenditel. Jaanistu talu – hävinud. Korraldati talviseid koosviibimisi ja tantsuõhtuid.</p>	
Piirivalve torn	<p>Kõrgemäel. Varasem torn oli madalam. Metallkonstruktsiooniga torn rajati 1970-80ndatel aastatel. Piirivalvurid käisid Hara piirivalvekordonist. Kümnekond aastat tagasi kujundati tornist vaatetorn. Kõrgemäel olid Saksa okupatsiooni ajal rajatud punkrid.</p>	<p>Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.</p>
Külateed	<p>Pora tee Jumindale. Kүү tee Leesile. Mudatanuv, Maunumäe tanuv, Liiva tanuv, Kasikaia tee, Pädila tee, Karja tanum; Numme tanuv.</p>	<p>Säilitada ja hooldada kohalikuks kasutuseks; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.</p>
Nummepellu kaev	<p>Allikakoht. Sameli pani kaevule väikese laeva kajuti. Külarahvas käis sealt vett võtmas.</p>	<p>Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.</p>
Merimäed	<p>Liivamäed Eigale rannas, Liivapealse ja Vanaõue aia taga mere ääres. Pärimus seostab kohta katkuaegse matmispaigaga. Jaan Jung nimetab matusekohta, kust tuul liiva alt luukeresid välja toob, Eig-aleks.</p>	<p>Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.</p>
Titekivi	<p>Ka Punakivi – Punakas kivi, Eigale rannas, liiva sees. Varasemalt asus rohkem vee piiril. Arvati, et kivi alt tulevad lapsed. Jutte tittede otsimisest on veel 1970. aastatest.</p>	<p>Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.</p>

Jahukivi		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kassikivi		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

1.4 JUMINDA KÜLA

Külal on koduleht: <http://www.jumentake.ee/>

Küla keskel vainul asub küla kultuurilooline kaart. Ilmunud on raamat „Juminda jubijänekseid“ (2010) ja sarjas „Meie küla lood“ vihikud „Milliseid nimesid pandi lastele Jumindal?“ (2015), „Juminda küla inimeste Kolga vallakohtus 1867-1890“ (2015).

Ühiskondlikud hooned:

Kabelite asukohad Säärel ja Kura rannas, kalmistu Kura rannas; merepäästejaam – luubikuur

Külaplatsid:

Kiigeplatsi asukohad Sagu mäel, Kutlastaja juures Rätsepa allöues Imutaja liivamägedes, praegune külaplats Kura rannas, külakivi, küla vain.

Paadikuurid/ lautrikohad:

Himutaja rannas, Koerneeme all rannas ja Kutlastaja all rannas.

Laevaehituskohad:

Kura rand ehk Kabelialune rand endine laevaehituskoht; Vesisääre.

Äritegevus:

Külakõrtside kohad Venesepa talu ja Hansori talu.

Tööstus: ei nimetatud.

Kultuuriloolised talukohad: ei nimetatud.

Militaarpärand:

Piirivalvekordoni asukoht Koljuotsas; kordon Sääreotsas; Miinilahingu mälestusmärk Koljuotsas; Nõukogude raketibaasi hooned Juminda külas; külakivi.

Tuletorn:

Juminda tuletorn.

Külateed:

Räimete ranna äärest. Suvetee ja talvetee heinamaadelt; Kura tanuv; Naskali tee.

Looduspärand:

Koljusoo, Maduvare, Angerjaloigud.

Kultuurimälestised:

Kivikalme Koljuvare, kultusekivi, Juminda kalmistu.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede:
Kabeli asukoht	Juminda esimene kabel asunud läänepoolses tipus Säarel. Ehitusaeg ei ole teada, ilmselt katolikuaja pärand. Teise kabeli asukoht Kura rannas on tähistatud kellatorniga. Selle juures väärtuslik kalmistu. Mõnede allikate andmeil dateeritav hiljemalt 17. saj, vanu hauatähiseid pole säilinud. Kalmistu oli kasutusel veel 20. sajandi alguses. Praegu on kalmistul kolm uuemat puitristi. Kalmistu ala piirab 1925. aastal rajatud maakividest väravateta piire. Müür taastati 1990. aastatel.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada silt ja infotahvel; hooldustööd.
Merepäästejaam/ luubikuur	Rajatud 1891, üks kahekümnest Eesti merepäästejaamast. Merepäästejaam oli mere kaldal asuv päästevahenditega (päästepaat, jääpaat, päästeliiniseade) ja sellekohaste rajatistega (paadikuur, slipp, randumissild) vaatluspunkt merehädaliste avastamiseks ja päästmiseks. Vahetult rannal asuv kivihoone. Merepoolse külje uksele oli valgel taustal punane lipp ning ankrud – keisririigi merepääste embleem. 1919. aastast Mereasjanduse Peavalitsuse tuletornide osakonna alluvuses. Siis palgati päästejaama teenijaks Jumindalt Joost Paadimeister, kelle ülesanne oli komplekteerida päästeluubile meeskond, korraldada päästejaama tööd ning tegeleda aruandlusega. 1927. aastal läksid päästejaamad Punase Risti alluvusse.	Kultuurimälestis reg nr 21521; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	Sagu mäel oli külakiik 1920. aastatel.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	Kutlastaja juures kiik ja tantsuplats 1930.-40. aastatel. Samas võrkpalliplats.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Rätsepa allõues Imutaja liivamägedes pärast sõda kuni 1970. aastateni.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Kura rannas tänapäevane plats, kus tehakse jaanituld, süüdatakse muinastulesid ja peetakse külapäevi. Külaplatsil on kiik, lastele mõeldud kiik ja turnimisalus, lõkkekoht. Külaplatsi lähedusse, endise surnuaia juurde jääb küla lipuvarras. Külakivi esmamainimise daatumiga (1290) ja vene vägede lahkumise päevaga (1993)	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Küla vain	Vainule kogunevad inimesed koosolekuteks ja aruteludeks. See on küla keskkoh, siin on postkastid, infostend ning küla kultuurilooline kaart	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infostendi uuendamine.
Paadikuurid	Ida pool Imutaja rannas, lääne pool Koerneeme all rannas ja Kutlastaja all rannas.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.
Laevaehituskohad	Lääne pool Kura rand ehk Kabelialune rand. Vesisääre lõugas – Kura ranna ja Saalemi sadama vahel ehitati 1880. aastatel kahemastilised kaljased.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Venesepa talu – kunagise külakõrtsi asukoht. Hansori talu – kunagise külakõrtsi asukoht	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Piirivalvekordoni asukoht	Koljuotsas asus tsaariajast piirivalvekordon. Kordonit kasutasid sõja ajal nii venelased kui ka sakslased. Pärast sõda toodi kordoni juurde hooneid teistest küladest. Eestiaegne kivist kordonihoone hävis tules.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.

Piirivalvekordon	Viimane nõukogude ajal ehitatud piirivalve kordoni hoone Sääreotsas.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada; Hoone kuulub PPA-le. Kokkuleppel PPA-ga on Juminda Poolsaare Selts (merepääste üksus) saanud hoonet kasutada. Seal on korraldatud seltsi eestvedamisel lastele merepäästelaagrid.
Miinilahingu mälestusmärk	Koljuotsas 1941. aasta augusti lõpul toimunud miinilahingu mälestusmärk.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Nõukogude raketibaas	Rakeribaasi hooned Juminda külas – kasarmud, raketiangaarid.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada; uue kastutuse leidmine.
Külakivi	Kabeli kellatorni juures suur kivi, millele raiutud punaarmee Jumindast lahkumise päev - 28. august 1993 ja viisnurk, mis on ristiga maha kriipsutatud.	Koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Tuletorn	Juminda tuletorni kõrgus 32m, tule kõrgus merepinnast 40m. Esimene atsetüleenilatern paigaldati Juminda neemele 8m kõrgusele piirivalvekordoni valveplatvormi nurgale 1931. aastal, merepinnast 10m kõrgusel asunud laterna kiirplinktuli oli nähtav 8 miili kaugusele. Järgmine, 24 m kõrgune ja 2-meetrise läbimõõduga raudbetoonist tüüptuletorn ehitati neemele 1937. a. Torn	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	projekteerimise ja ehitamisega oli seotud insener Armas Luige. Kuna tuletorn hakkas kasvava metsa varju jääma, ehitati see 2006 teraskonstruksiooni abil 8m võrra kõrgemaks, lisati uus rõdu ja laternaruum.	
Külateed	Endised külateed Juminda ja Tammistu vahel – Räimete ranna äärest; suvete ja talvete heinamaadelt. Kura tanuv - Külavainu ja Kura ranna vaheline külatee. Naskali tee - tee Naskalist Tapurlasse.	Säilitada ja taastada kohalike kasutuseks; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Koljuvare	Koljuotsas asuvad kiviühildat – Koljuvaret – ning lähedusse jäävat Koljusood on seostatud hiitega. Koljuvaret on peetud ka Krimmi sõja ajal kasutusel olnud signaalsamba aluseks. Arvatavasti on tegu muistse meremärgiga.	Kultuurimälestis nr 18572 “Kivikalme Koljuvare”. Koljuvare juures RMK puhkekoht. Eemaldada objekti juurest eksitav infosilt. Lisada infosildile mäрге, et tegu võib olla omaaegse rannikul paiknenud märgutule asukohaga. Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Maduvare		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Angerjaloigud		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuurimälestised	Kivikalme Koljuvare, kultusekivi, Juminda kalmistu.	Kultuurimälestised, reg nr 18572, 18573, 14410; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

1.5 TAMMISTU KÜLA

Ühiskondlikud hooned: ei nimetatud.

Külaplatsid:

Mardi koplis; küla keskel.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Onga talu lautrikohas asuv paadikuur, Mardi ja Jaani talude paadikuuride kohad, praegune Paadisadam; lautrikohad Ristvälja, Alle ja Jaanoja talude all rannas koos võrgukuuridega.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus: ei nimetatud.

Tööstus:

Sepikoja koht Jaanoja talus.

Kultuuriloolised talukohad:

Kari (Kruusiaugu) talu; Ristu popsikoht.

Militaarpärand:

Lätlasekivi.

Külateed:

Ristu tee; Suvetee; Talvetee; Räimete tee ehk Kivitee; Õuedest läbi tee; Karja tanuv.

Looduspärand:

Pardinoka kivi; Angerjakivid; Lehmakivi; Laevakivi; Suurallikas; Sigakoppel ja Suurkivi.

Muud:

Jaanioja kaev; külakaev Onga talu koplis; Rubiniidu laht ja talukoht.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Külaplats	Mardi kopli külaplatsi hakati kasutama nõukogude ajal jaanitule pidamiseks. Platsil on olnud mitu kiike. Viimane külajaanituli seal 1990. aastate alguses. Platsi kasutamine lõppes seoses maade tagastamisega.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Külaplats	Kiigege külaplats küla keskel, kus alates 1998 jaanituld tehakse, oli kiigeplats ka 1930. aastatel. Tammistu külaselts sai platsi ametlikult oma kasutusse aastal 2013 ning 2014 alustas kiigeplatsi arendamist. Platsil on olnud kolm kiike.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; korrastamine ja hooldamine.
Lautrikohad	Onga talu lautrikohas asuv paadikuur on taastatud endisel kujul. Selle kõrval asus Mardi talu paadikuur, mis on hävinenud. Jaani talu lautrikoha juurde kuulus ka paadikuur, mida nõukogude ajal kasutati heinaküünina. Vana paadikuur hävis 2005 aasta jaanuaritormis. Lautrikohad koos võrgukuuridega olid Alle ja Jaanoja talude all rannas. Samuti lautrikohad Ristvälja talu all, mis on kasutusel ka tänapäeval.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Jaani talu lautrikoht on aktiivselt rannakalurite kasutuses, kohalikud nimetavad seda Paadisadamaks.
Sepikoja asukoht	Jaanoja talus. Külasepp Voldemar Kröntfelt hüüdnimi oli Volli. Leesi kabeli surnuaia väravad olevat tema valmistatud.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Kari (Kruusiaugu) talu – rannakeele koguja ja kodu-uurija Evald Lindströmi kodukoht. Ristu popsikoht – vennad Jüri ja Albert Liimanni väikene maja, kus muldpõrandaga kojas elas ka hobune, kellega tehti külarahvale vajalikke töid.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lätlasekivi	1941. aasta miinilahingu ajal uhtus meri Jüri randa sõduri surnukeha, mis on maetud kivi lähedusse. Siit kivi nimetus.	Koostada Lahemaa militaarpärandi rada; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Külateed	<p>Ristu tee – Naskali lahe äärde viiv tee.</p> <p>Räimete e ehk Kivitee – osaliselt käsitsi laotud ja hobuvankriga läbitav tee, mis võimaldas Juminda kaluritel kõige otsemat teed mööda viia kala Leesile. Kividest laotud löike on säilinud tänaseni.</p> <p>Õuedest läbi tee – kulges läbi taluhoovide ja lõppes Raja taluga. Tekkis inimeste omavahelise tiheda läbikäimise tulemusel.</p> <p>Karja tanuv – kulges küla karjamaade tagant, kasutati loomade ajamiseks</p>	<p>Taastamine ja säilitamine kohalike kasutuseks; hooldustööd; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.</p>
Jaanioja kaev	<p>Ainulaadne maakivist laotud maa-aluse osaga. Küla kasutas seda kaevu põua ajal. Samuti kasutasid seda kaevu 1960-1990-ndatel aastatel suvitajad kellel endal kaevu polnud joogivee saamiseks. Kasutamine lõppes isiklike salvkaevude ja küla puurkaevu ehitamisega. Kaevu rakked on lagunened. 2014 aastal kaeti kaev ohutuse eesmärgil palkidega. Maastikul on kaev raskesti märgatav.</p>	<p>Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; korrastada.</p>
Külakaev	<p>Onga talu koplis. Mõned arvavad, et tegu on külakaevuga, mõned, et see Onga talu savivõtuauk. Ühe pärimusloo järgi kasutati seda kaevu kuni taasiseseisvumiseni veevõtukohana. Seoses maade tagastamisega mõõdeti maa Onga talu maadesse ning veevõtmine lõppes.</p>	
Pardinoka kivi	<p>Kaheks osaks läinud kivi, meenutab pardi nokka. Kutsutud ka Välgukivi – välk lõõnud kivi pooleks. Peetud ka titekiviks (Helgi Põld).</p>	<p>Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.</p>
Angerjakivid	<p>Suured kivid, mille all on tühimikud, hea angerjapüügikoht.</p>	<p>Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.</p>

Lehmakivi	Suur lame kivi meres, kuhu lehm pääses pakku huntide eest.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Laevakivi		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Suurallikas		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sigakoppel		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Suurkivi		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Rubiniidu laht ja talukoht	Rüsapüügi koht, talust säilinud väravakivi	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

1.6 LEESI KÜLA

Ühiskondlikud hooned:

Kirik ja surnuaed; koolimaja; rahvamaja.

Külaplatsid:

Spordiplats, külakiige koht.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Paadilautri kohad rannas talude all.

Sadamad:

Sadamasild; *pritsaala*.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus:

Kolga-Leesi Kalameeste Tarvitajate Ühingu kauplusehoone; Maiantsu pood; Matsu pood ja Sillarti pood; meierei.

Tööstus:

Saekaatri koht; *pritsaalas* punktikuur.

Kultuuriloolised talukohad:

Suigu-Jüri talu.

Militaarpärand:

Piirivalvetorni asukoht *pritsaalas*.

Külateed

Vana külatanuv Seba liivalt meiereini.

Muud:

Koolimaja kaev; kalmistu "Kaevumägi".

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Kirik ja kirikuaed	Ehitati 1865-1867, pühendatud Püha Katariinale. Kiriku ümber on surnuaed.	Kultuurimälestised reg nr 21520 ja 14411; säilitamine ja hooldus; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Koolimaja	Esimene vallakooli hoone ehitati kiriku lähedusse 1870. aastate keskel. Uus kivist koolihoone valmis 1909. aastal. Kool tegutses samas majas kuni 1974. aastani. Eravaldukes.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Rahvamaja	Leesi Haridusseltsi 1910. aasta paiku ehitatud rahvamaja. 1925. aastal ostis Kolga vallavalitsus kooli tarbeks hoone ära ja ehitas kooli vajadustele vastavaks. Kasutati koolina kuni 1950. aastateni. Rahvamaja on poolsaare külade kooskämiskohaks.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; korrastada, säilitada; paigaldada infotahvel.
Külaplats	Spordiplats (staadion) rahvamaja vastas üle tee. Rajati 1950. aastatel ning sai külarahva kogunemiskohaks. Külakiik asus samuti rahvamaja vastas platsil. Platsile toodi 2016. aastal restaureerimist ootav kalalaev Klaara.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lautrikohad	Paadilautri kohad rannas talude all.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sadamasild	Sadamasilla ehitas Kolga-Leesi Kalameeste Tarvitajate Ühing 1922. aastal, silla juurde kuulus ka vagonetiga rööbastee, et poekaupa paremini rannast maale toimetada. Sadamas ehk <i>pritsaalas</i> oli punktikuur, kus kolhoosi ajal soolati kalu suurtesse tünnesse. Hiljem tehti samas hoones lillekorve ning stantsiti nõöpe.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
<i>Pritsaala</i>	Paadisadam, kus olid nõökogude ajal traalid ja sõudepaadid. Sinna ehitati piirivalvetorn.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kauplusehoone	Kolga-Leesi Kalameeste Tarvitajate Ühing alustas oma kauplusehoone ehitamist 1913. aastal. Kaupluse ruumides tegutses 1920. aastate keskpaigast telefoni-agentuuri keskjaam. Hiljem oli samas majas postkontor, veterinaararsti punkt. Pood on tegutsenud majas erinevatel aegadel. Praegu	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel; toetada funktsiooni püsimumist.

	tegutseb pood suviti.	
Kauplused	Leesil tegutses lisaks ühisuse kauplusele ka Maiantsu pood, Matsu pood ja Sillarti pood.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Meierei	Ehitati 1930. aastate lõpul ja töötas meiereina 1960. aastate lõpuni, hiljem piima vastuvõtupunkt.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Saekaater	Rahvamaja vastas. Rajati „Oktoobri“ kolhoosi ajal. Alles on vundament.	Teadvustamine, võsast puhastamine; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Suigu-Jüri talus käis prohvet Maltsvet talus jutlusi pidamas. Enne meierei hoone ehitamist, oli meierei siin. Talu õues bussikuur, kus ööbisid liinibusside juhid nii Eesti Vabariigi ajal kui ka nõukogude ajal. Eesti Vabariigi ajal tegutses siin kondiiter	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Piirivalvetorn	Piirivalvetorni asukoht <i>pritsaalas</i> .	Koostada Lahemaa militaarpärandi rada; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külateed	Vana külatanuv Seba liivalt meiereini.	Säilitada kogukonna kasutuses; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Koolimaja kaev	Hea kaevukoht, kust kuival ajal viidi vett.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalmistu Kaevumägi/Kalmemägi	Koolimaja lähedal Eeriku talu maa peal, millega on seotud tovepaku pärimus. Oletatavasti on tegu varasema ohverdamiskohaga.	Kultuurimälestis reg nr 18579; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

1.7 KIIU-AABLA KÜLA

Ühiskondlikud hooned:

Õigeuskirik ja õigeusu kihelkonnakool.

Külaplatsid:

Kiigeplats Papi talu maadel; Nupukivi.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Lautrikohad peaaegu iga talu all; Praaga sadamakoht.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus: ei nimetatud.

Tööstus/ põllumajandus:

Lambafarm; silohoidlad; puukool.

Kultuuriloolised talukohad:

Kultase.

Militaarpärand:

Piirivalvekordoni koht.

Külateed:

Vana külatee Kolga-Aabla Liivalt kuni Koidu maadeni, metsateed, Pikanõmme tee; salapiirituse vedajate metsatee.

Looduspärand:

Kudovakivi; Laevakivi ehki hobusekivi; Sammalpea kivi, Rooviku kivi, Ükskivi, Upa kivi, Rööpkivi, Kapi kivi, Kaldakivi, Sihvakas kivi, Karjamaa kivi, Pikanõmme rahn.

Muud:

Praaga mägi, Kangaraid, Uha, Vähipalu, Karpala heinamaa, Raimiku heinamaa jne

[Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:](#)

Objekt	Selgitus	Meede
Õigeuskiriku hoone	Arli-Toomale ehitati õigeusu kirik, kus tegutses ka Leesi apostlik õigeusu kihelkonnakool; alates 1892 oli õigeusu kool tegutsenud Praagal ning kirikuteenistuste läbiviimiseks üüriti Kaskvälja talult ruume. Kooliõpetust anti õigeuskoolis kuni 1917. aastani.	Eravaldues. Hoone säilinud. Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; teha ajaloo uuringud.

Külaplatsid	Kiigeplats Papi talu maadel, kus noored käisid pillimehe saatel tantsimas.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Nupukivi	Metsa juures suur kõrge kivi, mille juures tehti jaanituld. Vana paat saeti pooleks ning kivi otsa pandi hagu. Kui tuli süüdati, paistis see kaugele. (Joanurm)	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tähistada.
Lautrikohad	Lautrikohad olid peaaegu iga talu all alates Praaga talust kuni Suugani, edasi Toomarist Suuraini, siis oli vahel kari. Lõpus ka viimaste talude all enne Leesi küla. Praaga sadamakohast toimusid 1944. aastal põgenike ülevedamised.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tööstus	Lambafarm ehitati 1979-80 Kirovi kolhoosi ajal. Selle juurde silohoidlad jms. Puukooli farmi lähedal on 1986. aastal asutatud pereettevõtte.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Kultase - 1960-1970. aastatel elas ja suvitas siin Tallinna legendaarse Kultase kohviku rajaja Nikolai Kultas. Tänapäeval uued omanikud ja Kultase maja ei ole alles. Eravaldues.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tsaariaegne piirivalvekordon	Praagal, Kärka talu maal, Liivani talu kõrval, praegu ilmselt Kingu (H. Kaar). Kohalikud vanemad inimesed mäletavad Kiiu-Aabla kordonit aga õigeusukiriku naabruses. Telliskivihoonet enam külapildis ei ole, kuna see jäi 1960. aastatel uue maantee ehitusele ette. Säilinud on vaid tellistest abihoone.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada; täiendava info otsimine/ uurimine.
Külateed	Vana külatee mere ääres Kolga-Aabla Liivalt kuni Koidu maadeni. Ühendustee rajamine kahe Aabla vahele 1930. aastatel. Varem kasutati metsateid, ka Pikanõmme teed. Külateed Pikanõmme metsa-heinamaadele, sealt edasi Tapurlasse, Virvele ja Harga; salapiirituse vedajate metsateed.	Säilitamine kohalike kasutuses; vajadusel hooldamine ja võsast puhastamine; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Kudovakivi	Nn titekivi. Käsitletud pühapaigana.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Laevakivi ehk hobusekivi	Suur kivi. Laste mängupaik.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Paiganimed	Praaga mägi Kangaraid Uha Vähipalu Karpala heinamaa Raimiku heinamaa Kondakari	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kivid	Sammalpea kivi Rooviku kivi Ükskivi Upa kivi Rööpkivi Kapi kivi Kaldakivi Sihvakas kivi Karjamaa kivi Pikanõmme rahn Särgikivi Punakivi Kotkakivi	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

1.8 KOLGA-AABLA KÜLA

Kolga-Aabla

küla

arengukava

2010-2015

http://vanaveeb.kuusalu.ee/file_storage/2318/204118

Ühiskondlikud hooned:

Kirovi kalurikolhoosi lasteaed; kalurite soojamaja/küla kogunemiskoht/kauplus.

Külaplatsid:

Kiigeplats Suureliival; külaplats.

Paadikuurid/ lautrikohad:

Rannas mitmes kohas talude all.

Randumissild *pritsaalas*; kalatööstuse sadamasild.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus:

Leesi Kalameeste Ühisuse abikaupluse hoone Klaukse talus; Koperatiivkauplus Tõnul.

Tööstus:

Tervaahju mägi; sadamasild ja punktikuur; kalatööstus, selle suitsutsehh ja teenindushoone.

Kultuuriloolised talukohad:

Kalda talu; Vesilinnu talu.

Militaarpärand:

Kahe piirivalvetorni asukoht; prožektorialuse asukoht.

Külateed: ei nimetatud.

Muud:

Tondimäed.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Külaplats	Kiigeplats Suureliival – kiik ja puidust põrandaga tantsuplats oli kooskäimise koht 1930.-1940. aastatel. 1980. aastate teises pooles rajati sinna telklaager.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külaplats	Kolhoosi rajatud külaplats asfalteeritud tantsupõranda ning lavaga. Populaarne vabaõhupidude paik 1980. aastatel. Külaplatsi läheduses asus spordiplats (liivane jalgpalliplats ja kruusaga kaetud võrkpalliplats). Tänapäeval külaplats korrastatud – uus lava ja pingid. Korrapäraselt toimuvad suvised üritused ja peod.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.; Korrastamine; infostend.

Lasteaed	Kirovi kalurikolhoosi „Oktoobri“ osakonna lasteaed töötas aastatel 1977-1993. Lõpuaastatel lühikest aega ka lasteaed-alkkoolina. Lasteaia juurde rajati pioneerilaagri kompleks. Laagrid tegutsesid mitu suve. Nüüd on laagrialalt telgid ära viidud. Lasteaia hoone on lagunenu ja väga halvas seisukorras.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalurite soojamaja	<i>Pritsaala</i> ja sadama juurde kaluritele võrkude hoidmiseks ja parandamiseks ehitatud soojamaja. Maja oli küla kogunemiskohaks, kus peeti tantsupidusid, näidati kino jne. 1980-1890ndatel tegutses siin kauplus.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Paadikuurid ja lautrikohad	Rannas mitmes kohas talude all. Nt Lemedi ja Tõnikse all. Hilisema <i>pritsaala</i> asukohas.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kaupluse hooned	Klaukse talus Leesi Kalameeste Ühisuse abikaupluse hoone. Tegutses 1920-30ndatel. Koperatiivkauplus Tõnul nõukogude ajal. Kalurite soojamaja <i>pritsaalas</i> sai viimaseks külapoe asukohaks. Eravaldused tänapäeval.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tervaahju mägi	Tõrvaahju mägi on küla alguses lõuna poolt tultes. Vanasti käidud seal tõrva ajamas.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sadamasild ja punktikuur	Lemedist Liiva poole Mustoja suubumiskoha lähedal. Kasutusel 1940. aastatel. Praegu on samas paigas tuletõrje veevõtukoht. Juurdepääs lukustatud.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Võimalus kasutada paatide veeskamise slipina.
Randumissild	Rajati <i>pritsaalas</i> 1950. aastatel, kui mindi üle kastipüügile. Sild halvas seisukorras, alles on kivist muul, mis kohati lagunenu. Kohalikud hoiavad randumissilla ääres paate.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; hooldamine ja korrastamine. Võimalus kasutada paatide veeskamise slipina.

Kalatööstus	Kalatööstus rajati Kolga-Aablasse juba „Oktoobri“ kolhoosi ajal. Kirovi kalurikolhoosiga liitudes laiendati ka kalatööstust-suitsutsehhi. 1980 ehitati kalatööstuse juurde teenindushoone, kus asusid kolhoosi osakonna kontor, velskripunkt, teeninduspunkt-õmblustöökoda ja söökla. Sadamasilla rajas kalatööstuse juurde 1990. aastatel „Esmar“. Eravaldues.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talud	Kalda talu – siit on pärit Eduard Krönström, hüüdnimega „Kolga krahv“, kes tegutses salapiirituseäris. Krönström hukkus 1932. aastal autoõnnetuses. 1940. aastatel rajati Kalda talu maadele nõukogude piirivalvekordon. Kordoni juurde viidi kokku maju mitmetest küladest. Kalda talu maja hävis tules. Piirivalvekordon oli külas 1960. aastate keskpaigani, mil see viidi üle Tsitresse. Vesilinnu talu – siit on pärit Mikk Kivi, üks Kolga mässu juhte.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Piirivalvetornid	Piirivalvetornide asukohad Kalda talu lähedal liivamäel ja <i>priitsaalas</i> kalurite soojamaja läheduses. Piirivalve prožektorialus asukoht on kalurite soojamaja läheduses.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Tondimäed	Muinsuskaitse alused objektid: Kolga-Aabla Tondimägi, mälestise nr 18575 (Toomalaane) Kolga-Aabla Tondimägi, mälestise nr 18574 (Kivi) Arheoloogiliste uurimistööde tulemuste (G. Vedru 2001) põhjal ei ole selge, millega tegu, kuid üheks seletuseks võib olla rannikul paiknenud märgutulede asukohtadega.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Eemaldada objektide juurest vananenud ja eksitavad infosildid. Siltidel teave - maa-alused kalmistud; korrigeerida info mälestiste registris.

1.9 PEDASPEA KÜLA

Kasutatud väljavõtet Pedaspea küla üldkoosolekust 24.10.2015, mis lisati Kuusalu valla üldplaneeringusse <https://www.kuusalu.ee/documents/7610268/10299680/Pedaspea.pdf>

Ühiskondlikud hooned: ei nimetatud.

Külaplatsid:

Kiigeplatsid Aiaotsas, teine Külaotsas. Palliplats kiikede juures; lõkkeplats küla keskel.

Paadikuurid:

Tõnnikse paadikuur.

Lautrikohad:

Iga talu all rannas; *Pritsaala* koos vaatetorni ja prožektori auto alusega.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus: ei nimetatud.

Tööstus:

Silmukuur.

Kultuuriloolised talukohad:

Esko talu, Kase talu.

Militaarpärandid: ei nimetatud.

Külateed:

Vare tanuv, Kiigae tanuv, Uuetoa tanuv, Paju tanuv; piiritusevedajate rada metsas.

Muud:

Pedaspea männid; Pedaspea varjualuste park.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Külaplatsid	Kiigeplatsid olid mere ääres – üks Aiaotsas, teine Külaotsas. Palliplats kiikede juures.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Külaplats	Küla keskel mere ääres (Liiva, Paju ja Eskani vahel) olev lõkkeplats saanud külarahva kogunemiskohaks.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. korrastada; omanikuküsimus lahendada küla kasuks; Varjualuse rajamine. Paigaldad infotahvel koos küla talude plaaniga bussipeatuse juurde
Paadikuurid	Tõnnikse paadikuur ehitati 20. sajandi esimeses pooles.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lautrikohad	Lautrikohad iga talu all rannas, sh Altoa ja Villemi-Tooma. <i>Pritsaala</i> oli Villemi ja Liiva talude all rannas. <i>Pritsaalas</i> oli vaatetorn ja alus, kus käis auto prožektoriga.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Silmukuur	Silmukuur – kalurikolhoos „Oktoobri“ ajal suitsutati silmusid. Töötas 1960. aastatel.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talud	Esko talu – üks vanemaid talukohti. Kase talu – talus oli palvetuba, kus peeti jumalateenistusi.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külateed	Vare tanuv, Kiigae tanuv, Uuetoa tanuv, Paju tanuv.	Säilitada kohalike kasutuses; korrastada; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Metsateed	Piiritusevedajate rada	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; korrastada ja taastada matkarajaks.
Heinamaa	Sääsepauna heinamaa	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Korrastada ja säilitada
Puud	Pedaspea männid, mida on jäädvustanud külas suvitanud kunstnik Kristjan Raud.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Pedaspea varjualuste park	Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuritüdengite alates 2004. aastast ehitatud varjualused. http://www.artun.ee/x/varjualused/	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tutvustada.

1.10 PUDISOO KÜLA

Külal on koduleht: <http://pudisoo.com/>

Ühiskondlikud hooned: ei nimetatud.

Külaplatsid:

Jaanitulesplats jõesuudme lähedal muuli juures.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Rannas maakividest ääristatud muul.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus:

Vainu erakauplus; Kuusalu Kaubatarvitajate Ühisuse „Töö“ abikauplus, Loo meierei koorejaam; kõrts Kokal.

Tööstus: ei nimetatud.

Kultuuriloolised talukohad:

Söödi talu; Augusepa talu; Augu talu; Alle talu; Uuetoa talu; Vainu talu.

Militaarpärand:

Nõukogude õhurünnaku ajal Tallinna pommitamise (9.03.1944 – Märtsipommitamise) tulemusel tekkinud lennukipommide augud.

Külateed:

Kassisaba tee; Hoburaudtee; Mustakatku; Pudisoo sild.

Muud:

Metsavahi mälestusmänd; Säasepauna heinamaa; Hiidlase kaev.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Jõesuue	Jaanitulesid korraldatakse viimasel ajal ühiselt mere ääres, jõesuudme lähedal muuli juures. Ligi 50m pikkuselt veest välja ulatuv muul saab alguse juba kümneid meetreid eemalt ning jookseb pikalt paralleelselt jõega. Muul ei ole kunagi täitnud sadama asukohta, selle ümber ei ulatu vesi rohkem kui üle põlve. Kuna Kolga laht on küllaltki väikese kaldega, aitas muul kaupa laadida hobuvankrilt paati ja	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.; hooldamine ja säilitamine

	vastupidi madalas vees. /küla koduleht/	
Kauplused	Vainu erakaupluse hoone. Hoones oli Voldemar Julius Pernitsa erakauplus 1920.-1940. aastatel. Erapoe vastas asus Kuusalu Kaubatarvitajate Ühisuse „Töö“ abikauplus, mille juurde rajati Loo meierei koorejaam. Hävis tulekahjus.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kõrtsi asukoht	Kohalike mälestustes oli Kokal kõrts, mis oli rannameestele kogunemiskohaks ning seal pidanud randlased 1858. aasta talurahvarahutuste ajal koosolekuid. 1880. aastate kaardil on kõrts märgitud Koka talu juurde. Revisjonide ning personaalandmete järgi võib pidada kõrtsi asukohaks Koka naabruses asuvat Söödit.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised Talud	Söödi talu – baltisakslasest pankur W. Gnadeberg rajas Söödi kinnistule ruumika kahekordse suvila. Suviti oli seal arvukalt peremehe sugulasi linnast. W. Gnadeberg lahkus Saksamaale 1939. aastal ning seejärel tuli Söödile Paldiskist preili Nõmm, kes pidas pansionaati. Hiljem tegutses majas puhkekeskus. Augusepa talu – talus elas Kolga mõisa sepp Villem Adusson oma perega. Tema tehtud on Kuusalu kalmistu sepisristid. Augu talu – talu saunas elas Johannes Valk, kes tegeles fotograafiaga ja jäädvustas mitmeid kohalikke sündmusi. Uuetoa talu – sealt on pärit Loksa koguduse diakon Nikolai Kalda. Talus peeti palvetunde. Vainu talus oli erakauplus. Siin elasid sõja ajal sakslased.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Pommiaugud	Lennukipommide augud Pudisoo külas. (Tallinna Märtsipommitamine nõukogude lennukite poolt 9.03.1944).	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Külateed	Vana metsatee Kolga suunas. Kassisaba tee – Pudisoo jõest põhjaosas asuva külaosa	Säilitada kohalikuks kasutuses; hooldada;

	<p>– Kassisaba – nimetus tuleb käänilisest külavaheteest, mis lookleb majade vahel kuni Saele välja.</p> <p>Hoburaudtee – metsavahetee Pudisoo ja Kolga vahel.</p> <p>Metsatee Maarikojal jäi uue tee alla. Edasi jälle metsatee kuni Erulepeni. Eevi Õuna lapsepõlves nimetati teed Raudteeks endise hoburaudtee järgi.</p> <p>Mustakatku tee - Hara sohu – tekkis pärast sõda kui Pudisool oli metsapunkt. Metsa võeti maha ja voore või sooniku peal oli tee, kust metsamaterjali välja veeti. Sõideti nii palju, et tekkis tee.</p>	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sild	<p>Pudisoo sild – kogu piirkonna jaoks olulise tähtsusega. Ühendus rannakülade ja Kolga mõisa vahel. Aja jooksul on silda mitmel korral parandatud ja ümber ehitatud (nt 1922; 1936; 1948; 1962 ja 2014). Asukoht enam-vähem sama.</p>	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Metsavahi kordon	<p>Alle talu on põline metsavahikoht. Pudisoo metsavahi kordoni elamu hoone on üsna tüüpiline rehielamu, millest on nüüdseks välja ehitatud terve hoone. Kunagises kordonis elab Pudisoo viimane metsavaht. Kõige pikaajalisem metsavaht Pudisool oli Gustav Saltsberg, kes elas kordonis aastatel 1920-1948.</p>	Metsanduslik pärandkultuuri andmebaasis; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Metsavahi mälestusmänd	<p>Mänd on Mustakatku tee ääres. 1956. aasta juunis sai mänd välgutabamuse ning selle all hukkusid Pudisoo metsavaht Heino Lööke ning vankri ees olnud hobune, kes olid tagasiteel tulekahjult.</p>	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sääsepauna heinamaa	<p>Heinamaa sai oma nime kõrval voolava sääsepauna oja järgi. Tekkis peale 1931. aasta lageraiet, kui tükk eraldati Pudisoo küla taludele. Hiljem kasutas heinamaad Kolga metskond heinamaana ning veel 1980.ndatel ulukite söödapõlluna.</p>	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Hiidlase kaev	<p>Tegemist on suure kuivenduskraaviga, mille kaevasid 1930.ndatel Hiiumaalt tulnud töömehed. Kolme ja poole kilomeetri pikkune kraav on aastakümneid olnud kohalikele metsameestele heaks orientiiriks</p>	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

1.11 TSITRE KÜLA

Ühiskondlikud hooned: ei nimetatud.

Suvemõis:

Kolga mõisa suvitusmõis Suur-Tsitres ja Väike-Tsitres.

Külaplatsid:

Suur-Tsitre teatrimaja ja selle plats.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Lahe talu, Hagumäe talu, Suigu talu, Ihna talu ja Ees-Kuusiku lautrikohad.

Sadamakohad:

Tsitre sadamakoht; oletatav muinasaegne sadamakoht.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus: ei nimetatud.

Tööstus

Kolga mõisa pottsepatöökoda ehk tellisepõletusahjud; saeveski ja saeveski sild; hõberebasekasvatus.

Kultuuriloolised talukohad:

Hagumäe talukompleks.

Militaarpärand:

Nõukogude piirivalvekordoni hooned.

Külateed:

Hoburaudtee.

Muud:

Linnamäe all rändrahn; tsaariaegne **piirikivi**, **Ottensoni lahesopi** linaleoauk;

Teravkivi ehk Nurgakivi.

[Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:](#)

Objekt	Selgitus	Meede
Suur-Tsitre suvemõisa asukoht	Kolga mõisa suvitusmõis, 19. sajandi keskpaigast alates kuni 1920. aastateni. Suur-Tsitres oli terve mõis mitmekümne hoonega: kahekorruseline kivist peahoone, suvemajad, tallid ja töllakuur,	Korrastada Suur-Tsitre suvemõisa ümbrus; Hooldada park; Konserveerida keldrid.

	jääkelder, pesuköök, mõisatöölise majad jms. Mõisa kõrvale ehitati kahekorruseline salong, kus mõlema korruse ümber oli rõdu. Alumisel korrusel oli suur saal, köök ja mõned toad, ülemisel korrusel toad. Mõisa ümbritses park, mille rajamiseks oli Carl Magnus von Stenbock lasknud kohale vedada suure hulga savi ja mulda.	Paigaldada ajakohane ja korralik infotahvel; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Väike-Tsitre suvemõisa asukoht; hõberebasekasvatus	Väike-Tsitre rajati 1860. aastatel, seal oli kahekorruseline mõisahoone, suvilad, hobusetall, saun, kõrvalhooneid ja viljapuuaed. Väike-Tsitresse rajati hõberebasekasvatus 1920. aastate lõpul.	Säilinud mõned hooned. Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Suur-Tsitre suvemõisa teatrimaja asukoht	Suur-Tsitresse rajatud teatrimaja lubas mõisnik kasutada ka vallarahval. Seal korraldati pidusid ja näitemänge, kihelkonna koolilaste kevadpeod toimusid teatrimaja juures platsil. Hiljem viidi teatrimaja Kolga rahvamajaks.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lautrikohad	Lahe talu lautrikohad; Hagumäe talu, Suigu talu, Ihna talu, Ees-Kuusiku lautrikohad	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tsitre sadamakohad	Tsitres oli 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi esimesel poolel oluline sadamakoht. Sadamast veeti puid, lossiti kive. Kevadel seisis silla ääres kartulilaevad. Sadama kaudu toimus reisiliiklus. 1910.-1930. aastatel toimus regulaarne laevaliin Tallinn-Tsitre-Loksa-Võsu.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Muinasaegne sadamakoht	Muinasaegne asula- ja sadamakoht.	Infotahvel olemas. Kultuurimälestis reg nr. 27891; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Mõisa pottsepatöökoda	Merila talu kohal oli Kolga mõisa pottsepatöökoda ehk tellisepõletusahjud, millest on lahesopp saanud nime Pottisepa laht.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Saeveski	Sadama läheduses oli saeveski ja saeveski sild toodangu laevadele laadimiseks ning katusepilbaste valmistamiseks.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Hagumäe talukompleks. Häärberi ehitas peentisler ja paadimeister Joosep Oberg. Maja nugakivi pandi 1914. aastal, seda ehitati kuni 1924. aastani kolmes järgus, väidetavalt peamiselt merest korjatud puidust. Hoone väliskujunduses on ohtvalt saekaunistusi ja vaheldusrikast laudist andes majale ajastuomaselt rahvusromantilise ilme. Oberg oli osalenud ka Tsite suvemõisa ümberehitamisel, tema olevat nikerdanud nn suvesalongi ümbritsevad sambad. 1960. aastail ehitati häärberi mansardkorrus seest ümber, et kohandada see Obergi vennapoja helilooja ja orelikunstniku professor Hugo Lepnurme suvekorteriks. Hagumäelt on pärit ka kohalik kooliõpetaja ning koduloo-uuriija Arno Lepnurm.	Kultuurimälestis, reg nr 30228; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Piirivalvekordon	Endise Suur-Tsite suvemõisa asukohale ehitati nõukogude piirivalvekordoni hooned. Osaliselt lagunenud.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Külateed	Hoburaudtee, muldkeha on nähtav Merila talu lauda tagant kuni Pikapõlluni ja Linnamäe pool teed kuni Erulepe kordonini. Tsite küla osas on endise hoburaudtee osa võsastunud ning teena kasutuses ei ole.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Piirikivid	Linnamäe all suur sammaldunud rändrahn; Tsaariaegsed piirikivid, millel on number peal (üks Lahe talu maadel ja teine Suigu-Ihna-1 piiril).	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Ottensoni lahesopp	Oli kasutusel linaleoauguna.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Teravkivi ehk Nurgakivi	Kivi Tõnnkseri ja Kruusimäe talude vahel. Meremärk	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

1.12 ANDINEEME KÜLA

Ühiskondlikud hooned: ei nimetatud.

Külaplatsid: ei nimetatud.

Paadikuurid: ei nimetatud.

Lautrikohad:

Lautrikohad Savitee ääres, Vahi ja Neeme talude juures.

Laevaehituskohad: ei nimetatud.

Äritegevus:

Vana-Ellu kärki salakaubavedajate ladu.

Tööstus:

Samuli veski ja elektriyaam.

Kultuuriloolised talukohad: ei nimetatud.

Militaarpärand:

Oletatava randrüütlite kordonihooone varemed; nõukogude piirivalve prožektor asus Vahi talu kordoni juures.

Külateed:

Savitee; Pärna talu kaasavaratee.

Mälestised:

Kalmistu "Kooljamägi"

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Lautrikohad	Üks lautrikoht oli Savitee ääres. Merel käidi ka Vahi ja Neeme talude juurest.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Samuli veski ja elektriyaam	Loo jõel veskikoht. Hiljem samas kohas elektriyaam, mis varustas 1930. aastatel majapidamisi elektriga	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Vana-Ellu kärk	Klindineemiku mägi, kus olnud salakaubavedajate ladu.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Randrüütlite kordonihoone varemed	Oletatava randrüütlite kordonihoone varemed Vaino maaüksusel. Varemed on osa uuest eramust.	Kultuurimälestis reg nr 27052; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kordoni asukoht	Kaartide ning suuliste allikate järgi võis kordon olla ka küla põhjaosas neemenukil Vahi talu juures või Söödi talu juures. Nõukogude piirivalve prožektor asus Vahi talu kordoni juures.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Külateed	Savitee –hakati ehitama 1930ndate aastate lõpus. Taheti rajada suvitusrajoon, buss pidi hakkama sõitma Tallinnast mööda Leesi maanteed läbi Tsite küla. Alustati kraavide kaevamist, pinnas oli väga märg ja savine. Töö jäi pooleli, raha ei olnud ja sõda tuli peale. Pärna talu kaasavaratee – pankrannikusse lõhatud tee, et loomad saaksid ülesse karjamaale minna.	Säilitada kohalikus kasutuses; hooldamine; Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalmistu “Kooljamägi”		Kultuurimälestis reg nr. 18074

2. Pärispea poolsaar

2.1 PÄRISPEA KÜLA

Pärispea küla on üks Lahemaa vanimaid rannakülasid, mis asub Pärispea poolsaare põhjarannas ning on Eesti kõige põhjapoolsem küla.

Olemasolevad arengukavad: Eru lahe piirkonna arengukava aastateks 2007-2020 (2007). MTÜ Eru lahe Rannarahva Selts koostas küla juubeliks 2009. aastal kolm rannalooduse õpperada, kuhu paigaldati 12 infostendi ning koostati õpperaja kaart:

http://rannarahvas.ee/upload/editor/files/Parispea_ps_kaart.pdf.

Kaardil on olulised loodumälestised, samas näiteks mitmed rändrahnud on ilma nimedeta; 2009 andis Pärispea Seltsimaja välja Mari-Liis Lille toimetatud raamatu "Pärispea lood".

Ühiskondlikud hooned:

Koolimaja; Pärispea Kalameeste Tarvitajate Ühisuse maja; Pritsukuuri koht; palvemajad.

Külaplatsid:

Kooliõuel külakiik, välilava ja istepingid; Sopemäe kiigeplats, Viinistu teeristi palliplats.

Lautrikohad:

Järvaluse rannas paadilautrid, paadikuurid ja kalasuitsuahjud.

Laevaehituskohad:

Hauaneeme rannas.

Sadamad:

Kalasadam nõukogude ajal.

Äritegevus:

Meierei koht.

Tööstus:

Kalurikolhoosi kalatsehh, õmblustsehh ja puidutsehh; kalakasvatus.

Kultuuriloolised talukohad: ei nimetatud.

Külateed/Külastruktuur:

Hästi säilinud sumbküla, ajaloolised talukohad Keskküla, Mardi-Jaago, Sepa ja Aksli; II maailmasõja eelse Eesti Vabariigi ajast verandadega majad.

Militaarpärand:

Nõukogude okupatsiooni aegse sõjaväebaasi varemed; piirivalvetorni vundament.

Looduspärand

III kategooria kaitsealuste taimede kaitseala; Purekkari rändrahn; Odakivi rändrahn; Pähkneeme männik.

Muud:

Liukivi; kalmuaugud/ katkusurnuaiad; Vaesekivi koht; Hooneteperi Palukivi koht; Pähkna neemel ja Palumäel ranna-ehk kalakabeli koht.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Koolimaja	1874. aastal ehitatud koolimaja, mille ehitamiseks andis materjali Kolga krahv, ehitajateks olid külamehed. Kool suleti 1971. Pärast kooli sulgemist tehti hoone kolhoositöötajate korteriteks. 1994 asuti koolihoonet ümber ehitama seltsimajaks. Korterite vaheseinad lõhuti ja saadi jälle kaks suuremat ruumi. Saali nurka ehitati lava.	Hoonet majandab MTÜ Pärисpea Seltsimaja. Seltsimajas töötab ühiskondlikel alustel raamatukogu ning on ka väike muuseumituba.
Pärисpea Kalameeste Tarvitajate Ühisuse maja asukoht		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Pritsukuuri koht	Torn oli alles veel 1940. aastatel	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Palvemajad	Kasutusel kuni 1970. aastateni. Baptistide palvemaja hoone kalakasvatuse kompleksi juures alles, teine hävinud.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	Kooli õuel	2009.a küla 750.juubeliks valmisid kooliõuele külakiik, välilava ja istepingid.
	Sopemäe kiigeplats, kasutati 1930.-1940.	Märkida küla/poolsaare

	aastatel.	kultuuriloolisel kaardil.
	Viinistu teeristi palliplats, lõhuti 1970.aastatel.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kabelid	Väidetavalt on Pärисpea Pähkna neemel ja Palumäel olnud ranna- ehk kalakabel	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lautrikohad ja paadikuurid	Järvialuse rannas olid paadilautrite kohad, paadikuurid ja kalasuitsuahjud	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.
Laevaehituskoht	Hauaneeme rannas.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalasadam	Rajati nõukogude ajal.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Meierei koht		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kirovi-nimeline kalurikolhoosi (varem kalurikolhoos “Võidu Tee”) kalatseh, õmblustseh ja puidutseh	20. augustil 1976 avati Pärисpeal nii Eestis kui NSV Liidus esimene merevee baasil töötav unikaalne kalakasvatus. Selleks valmis keerukas hüdroehituslik veehaare ja pumbamaja, et hapnikurikka vee juurdevool oleks pidev. Elektri häireteta saamiseks pandi paika oma jõujaam. Tootlikkus oli 200- 300 tonni kaubakala aastas. Vikerforelli kasvatati kuni aastani 2006. Praegu kalakasvatust ei toimu, kinnistu on müügis.	Olemas infotahvel; Rannalooduse õpperada; võtta kasutusele.
Külastruktuur	Vanem osa Pärисpea külast on hästi säilinud sumbküla küla keskmesse jäävate ajalooliste taludega Keskküla, Mardi-Jaago, Sepa ja Aksli talu hoonestusega. Elumajad enamasti ümber ehitatud, säilinud on kõrvalhooned, nagu palkidest aidad (Vahe-Kulli) ja rehehooned (Äрма), Akslil ulualusega käsiat ja selle kõrval maakividest	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.; anda omanikele soovitud taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-arhitektuuri teabepäev.

	külmait. Sõjaeelsest Eesti Vabariigi ajast pärit verandadega majad, millest mõni küünib lausa taluhäärberini (nt. Uukkivi).	
Militaarpäränd	Küla kirde-ja loodenurgas asuvad nõukogude okupatsiooni aegse Pärисpea radaribaasi varemed.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Kavandada Lahemaa militaarpärändi rada; paigaldada infotahvel; võsastumise vältimiseks korraline hooldus
Randrüütlite kordon		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Purekkari rändrahn	Ümbermõõt 23,4 m, kõrgus 5,3 m. Tähistamata. Ligipääs on hea ja kuna piirkonnas on ametlik RMK telkimisala, siis on objekt intensiivselt külastatav	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Tähistada.
Odakivi rändrahn	Rabakivi, ümbermõõt 21,2 m, kõrgus 4,7 m. tähistatud	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Odakivimägi		Metsanduslik pärandkultuur; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Vaesekevi koht	Pärисpea Vaesekeville olevat rahvapärимuse järgi jäetud marjult tulles ande ja viidud küla vaeste jaoks toiduannetusi. Kivi lõhuti enne II maailmasõda.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Hooneteperi Palukivi koht	Pärисpea kristlased võtsid vahi alla Viinistu küla poisid, kes seal loodususulist talitust pidasid. Hooneteperi mägi on osaliselt kaevandatud, seal on isetekkeline prügimägi ning Pärисpea hiietamm maha raiutud.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Korrastada.
Pärисpea Liukivi ehk Teedukivi	Vanasti lasti liugu lapseõnne saamiseks. Tänapäevalgi lasevad siin lapsed liugu.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Pärисpea kalmuaugud/		Metsanduslik pärandkultuur;

katkusurnuaiad		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Pähkneeme männik	Silmapaistev puistu.	Metsanduslik pärandkultuur. Olemas infotahvel; Rannalooduse õpperada
Matsu talu hiietamm	Hävinud	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

2.2. VIHASOO KÜLA

Olemasolevad arengukavad: Eru lahe piirkonna arengukava aastateks 2007-2020 (2007); Vihasoo küla arengukava 2011-2020 http://vanaveeb.kuusalu.ee/file_storage/2318/204725. Küla arengukavas on muuhulgas ettepanek koostada ja kirjastada küla ajalooramat ning arendada küla läbivaid matkaradu Pärismealt kuni Tammisspea kivini (läbi Vihasoo küla); pikendada olemasolevaid matkaradu Vihasosse ja taastada vana piirivalve teekond matkarajana ja taastada rippsid.

Ühiskondlikud objektid:

Rahvamaja; Sillaotsa metsavahikoht.

Külaplatsid: ei nimetatud.

Paadikuurid: ei nimetatud.

Lautrikohad: ei nimetatud.

Äritegevus:

Sepapada; tõrvaahjud; Veski ja Sillaotsa veskid; meierei; Vihasoo sepikoda, hiljem puutöököda.

Tööstus:

Vihasoo-Risti telliste põletusahjud; Kolhoosi "Jõekalda" (hiljem Loksa kolhoos) aiandid, kauplus ja kolhoosikontor.

Kultuuriloolised talukohad:

Aruloo kodulootuba.

Militaarpärand:

Eru tsaariaegsed kordonihooned.

Külateed:

Porgaste sild

Külastruktuur:

Altküla ja Ülevalküla; väärtuslikud taluhooned erinevatest ajastutest.

Looduspärand:

Risti tee ääres kasvav künnapuu ja kiviheinamaa kivid.

Mälestised:

Neli kiviaja asulakohta ja Pauna talu kalmistu.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Vihasoo Rahvamaja	Õnnistati jaanipäeval 1934	Rahvamaja remont ja laululava ehitus; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sillaotsa metsavahikoht	Vahtkonna kordon; hästi säilinud	Metsanduslik pärandkultuur; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sepapada ja tõrvaahjud		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Vihasoo veski ja Sillaotsa veski	Loobu jõe paremal kaldal küla lõunaotsas. Tänapäevaks on veskitest järel varemed: kanalid ja kaared, paisud ja raudmehhanismid, veskirattad ja kivisild.	Metsandusliku pärandkultuuri andmebaasis; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel.
Vihasoo meierei		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Vihasoo telliseahjud Ristil	1687 rajas Kolga mõisa krahv Magnus von Stenbock. Eru lahe madal veeseis tegi telliste laadimise laevadele tülikaks, seepärast rajati 1874 uus ja kaasaegsem tehas Loksale ning sinna ehitati ka sadam.	Metsanduslik pärandkultuur; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel.
Kolhoos "Jõekalda" hiljem "Murrangu" ja Loksa kolhoos	1950. Vihasool selle aiandid ja kauplus, kolhoosikontor. Kolhoosi keskusehoone pälvis 1980. aasta parima maaehituse hoone tiitli.	Ettepanek tunnistada keskusehoone kultuurimälestiseks; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Lembit Aruloo kodulootare Saareste talus. Aruloo kogus rannakülade põllutööriistu, uuris piiritusevedu ja meremehi, kirjutas üles meenutusi. Ta oli Vihasoo kultuurielu aktiivne eestvedaja, mängis küla	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	puhkpilliorkestris, oli tuntud pillimees.	
Militaarpäränd	Kõrtsi talu, kus nõukogude ajal oli piirivalvekordon ja teel tõkkepuu. Kordoni jaoks toodi küladest maju juurde, hiljem oli ühes neist kolhoosi kontor.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; koostada Lahemaa militaarpärandi rada;
Külateed	Porgaste sild	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külastruktuur	Vihasoo küla merepoolset osa on nimetatud Altkülaks ja maapoolset osa Ülevalkülaks. Väärtuslikud on näiteks Pauna, Murumetsa ja Raagu talu hooned. 1920.-30. aastate arhitektuuri näited on Antsurahva, Vanaõue ja Jõesuu häärberid koos traditsiooniliste kõrvalhoonetega. Sillaotsa taluelamu koos kõrvalhoonetega (aidad, saunad jt.). Uushoonestuse ala paikneb endise kolhoosikekuse ümbruses, kus asuvad korruselamud, ridaelamud ja üksielamud koos lasteaia hoonega	Talude/majade viitade paigaldamine; anda omanikele soovitud taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-arhitektuuri teabepäev.
Risti tee ääres kasvav künnapu	14 m kõrge. Ligipääs hea, tähis hävinenud	Looduskaitse reg nr KLO4000344; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kiviheinamaa kivid		Looduskaitse reg nr KLO4000926; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Neli kiviaja asulakohta	Neli kiviaegset asulakohta, mis paiknevad Loobu jõe paremkaldal, üksteisest paarisaja meetri kaugusel.	Kultuurimälestised reg nr 18581-18584; Infotahvlid olemas; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalmenõmme kalmistu	Kalmenõmme keskaegne külakalmistu.	Kultuurimälestised reg nr 18580.
Pauna talu kalmistu	20. sajandi talukalmistu. Perekond Mühlbachi (Ojaveski) ja Maisma matmispaik, õnnistatud 1926.	Kultuurimälestis reg nr 14412; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada

	Ümbritsetud lattaiaaga, aiapostideks jämedad männipakud	infotahvel.
Vihasoo Kõrgemäe hiis	II maailmasõja ajal kaitsekraavide rajamisega lõhutud, edasine kõrvaline inimõju on vähene.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

2.3. LOKSA KÜLA

i

Ühiskondlikud hooned:

Loksa kirik ja kalmistu; koolimaja; autobussijaam.

Külaplatsid: ei nimetatud.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Elling, sadam.

Äritegevus:

Vana- ja Kuivakõrts (Laia-Aasu) rehemaja; Loksa Tarvitajate Ühisus; Mankini kauplus.

Tööstus:

Loksa tellisetehas; Loksa laevatehas.

Kultuuriloolised talukohad:

Perekond Mikiveri ja Enno Lehise kodud, Vanaveski taluhäärber.

Militaarpärand:

Loksa kordon

Külateed: ei nimetatud.

Külastruktuur:

Kandaaasu talu, 20. sajandi alguse suvituskoht.

Looduspärand:

Mardimiku kivi, pärnad ja suured sanglepad Kotka ja Lauaveski talude maadel.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Loksa kirik	Praegune neitsi Maarjale pühendatud kirik on Loksal kolmas. Esmane ehitusaeg pole teada. Kuusalu vanimas kirikuraamatus aastast 1675: „Kuusalu kogudusel on kaks rannakabelit. Üks ja vanem on Juminda kabel. Teine Loksal, mis üks kena paik on, sai 1629.aastal parandatud, temale on püha	Loksa kirik, kirikuaed, piirdemüürid ja 37 eset kirikus on muinsuskaitse all, reg nr 2897-2899; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tagada kalmistu hooldus

	neitsi Maarja nimi pandud“. „Millal esimest Maarja kabelit Loksa külas ehitati, see on teadmata, aga küllap see võis vana ajal olla, sest aastal 1629 oli ta juba väga lagund ja sai läbi ja läbi parandatud. Ta seisis siis veel 130 aastat kuni enam ei sündinud tema sees käia. Siis võeti kätte ja ehitati uus puust kabel risti moodi ja seda pühitseti aastal 1766“.	
Koolimaja	1903. aastal valmis uus koolihoone ja külakool nimetati ümber 2-klassiliseks ministeeriumikooliks. Koolimaja hävis tules 1927. Loksa algkool paigutati leerimajja, tuletõrje seltsimajja, haridusselts kinoruumi ning kahte eramusse. Uus hoone valmis 1929 õppeaasta alguseks. Kuus klassiruumi ja väike saal paiknesid maja teisel korrusel, allkorrusel aga abi-ja eluruumid. Hoone on üsna algupärasel kujul säilinud ja seal asub Loksa gümnaasiumi algklasside maja.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.; paigaldada infotahvel
Loksa autobussijaam	1939, Ainulaadne art déco ja funktsionalismi mõjuline modernistlik bussijaama hoone.	Kultuurimälestis reg nr 30353; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Loksa Tarvitajate Ühisus	Asutatud 1912.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil;
Vana- ja Kuivakõrts (Laia-Aasu) rehemaja	Hästi säilinud rehemaja.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil;
Mankini kauplus		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil;
Lautrikohad	1905 rajati Loksale elling, et remontida väikelaevu ning ehitada väiksemaid aluseid ja paate. Alates 1920 sõitsid reisijateveo aurikud liinil Tallinn–Tsitre–Loksa–Võsu; liinilaev Kungla sõitis marsruudil Tallinn–Loksa–Käsmu–Võsu–Narva–Jõesuu–Narva.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infotahvel
Tellisetehas ja	Krahv Stenbock rajas Loksale tellisetehase	Märkida küla/poolsaare

laevatehas	1874. Seal arenes 20. sajandi algul ka laevaehitus- ja remonditöö	kultuuriloolisel kaardil; infotahvel.
Lauaveski vesiveski		Metsanduslik pärandkultuur; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Loksa kordon	Piirivalve kordon.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infotahvel; Lahemaa militaarpärandi rada.
Kultuuriloolised talukohad	Perekond Mikiveri ja Enno Lehise kodud Vanaveski taluhäärber (1929) ja kõrvalhooned. Siin on sündinud Vabadusristi kavalier Ants Roosaar.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infotahvel.
Külastruktuur	Kandeaasu (150 aastane) hoone. 20. sajandi alguses tekkis suvituskoht külast või alevikust edela poole männikus.	Talude/majade viitade/nimede paigaldamine; anda omanikele soovitud taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa- arhitektuuri teabepäev.
Mardimiku kivi	Ümbermõõt 27,3 m, kõrgus 4,3 m, Loksa külas, kiriku juures	Looduskaitse reg nr KLO4000459, infotahvel.
Pärnad ja suured sanglepad	Loksa külas Valgejõe kaldal, Kotka ja Lauaveski talude maadel.	Ettepanek võtta looduskaitse alla; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

2.4. SUURPEA KÜLA

Arengukavad: Suurpea küla arengukava (2010)

http://vanaveeb.kuusalu.ee/file_storage/2318/203983

Arengukavas ettepanek ennistada ajalooline Suurpea ja Pärisea küla piir.

Ühiskondlikud hooned: ei nimetatud.

Külaplatsid:

Kiiged Oja ja Uustalu talus, külavain mere ääres.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Pritsaali aed, *joomid* iga talu juures; Suurpea muul.

Laevaehitusplatsid:

Mihkli talu lõugas.

Äritegevus:

Küla sepikoja koht.

Tööstus: ei nimetatud.

Kultuuriloolised talukohad:

Oja talu, Lilleperi talu, Uustalu talu, Kuusiku talu.

Militaarpärand:

Sõjaväelinnak.

Külateed:

karjatanumad.

Külastruktuur:

Väärtuslikke hooneid erinevatest ajastutest.

Pärandkultuur:

Kalmuaugud

[Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:](#)

Objekt	Selgitus	Meede
Matkarajad	Suurpealt mööda randa Loksale Odakivini.	Siduda poolsaare matkarajad tervikuks.
Kiigeplatsid	Kiiged olid Oja talus ja Uustalus;	Märkida küla/poolsaare

	külavain Toomarahva talu vastas mere ääres.	kultuuriloolisel kaardil.
<i>Pritsaali aed; joomid</i>	<i>Paadijoomi</i> kohad olid iga talu juures; <i>pritsaali</i> aed oli aiaga piiratud ala, kus kuivasid võrgud ja kus purjekad said rannale ligi.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Korrastada ja taastada.
Suurpea muul	Eramaal, sõjaväe ajast.	Korrastatud; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Suurpea väikesadam	Eramaal	
Mihkli talu lõugas	Väikelaevade remondi- ja ehituskoht; hiljuti on liivast välja uhutud veel puitdetaille.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Küla sepikoja koht	Häme talus.	Sooviti taastada töötav sepikoda, ei saadud kooskõlastusi; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Küla kartuliaugud	Vesseri talus	Metsanduslik pärandkultuur; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Meierei koht	Põllu talu maal oli koorejaam, kus võeti piima vastu.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Oja talu – muusiku ja akvarellisti Enno Lehise (1912-2011) sünnikoht; Lilleperi talu – 1960. aastatel asus elama tõlkija ja literaadi Friedrich Kõlli (kirjanikunimi Pearu Orava) pere, praegu kunstiajaloolane Ann Mikiver ja arhitektid Mari-Iris ja Indrek Saarepera; Uustalu talu – maastikuarhitekt Kadriin Kaasiku sünnitalu; Kuusiku talu – olümpiavõitja Aleksander Tammerti suvekodu	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sõjaväelinnak, Instituudi hoone ja	Sõjaväelinnak tekkis seoses Hara lahele ja selle kallastele 1953.a. sügisel rajatud	Veetornid on Metsandusliku pärandkultuuri andmebaasis;

klubihoone	Sõjalaevastiku 1. polügooniga. Suurpeale ehitati puitbarakke ja mitmekorruselisi kivimaju kokku umbes 1000 inimese majutamiseks. Suurpea veetornid, meremärgid, laatsaret ja polikliinik. Linnakus olid sõjaväe tuletõrjekomando, sõjaväekaubastu paar kauplust, söökla, lasteaed, 8-klassiline kool, majavalitsus ja ohvitseride võõrastemaja, instituudi hoone e. suurkorpus ja sadamakai. Hara sadam ja linnak koos Suurpea sõjaväelinnaku ja instituudihoonega oli nõukogude sõjalaevade müra, elektri- ja magnetväljade uurimise ning kõrvaldamise hiiglaslik polügoon sisuliselt kogu Hara lahes. Tegu oli maailma ühe suurima sellise uurimis- ja katsetusalaga.	Talgud korrastamiseks, leida uus kasutus; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel, koostada Lahemaa militaarpäradirada.
Külateed	Karjatanumad	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külastruktuur	Põlistalud: Uuetoa 15. sajand; Häme 16. sajand;. Ale, Kalju, Joosti, Taneli, Põllu, Mihkli. Alles on paar rehemaja tüüpi hoonet (Mihkli, Põllu); tüüpilised kalurielamud on tuulekodadega, mis hiljem asendati verandadega. Vanad taluõued on säilinud Põllul, Vanaõuel, Otsal, Seljakul ja Lilleperis (säilinud on umbes 150-aasane ait, millele juurde ehitatud uus osa). Kauplused olid Toomarahval ja Neemel, Toomarahval ka pagaritöökoda.	Talude/majade viitade/nimede paigaldamine; anda omanikele soovitud taluhoonete säilitamiseks;
Pärispea rändrahn (Taneli kivi)	Kivi pikkus on 6,6 m, laius 5,6 m ning kõrgus 3,8 m. Ümbermõõt on 20,7 m.	Asub eramaal ning on tähistamata. Ligipäas kivini on halb, asub metsas. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel

		kaardil.
Kivid	Kammelja Pae, Latsik, Nipukivi, Aukukivi, Karikivi, Jaanikivi, Kaksikud.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalmuaugud	Toomarahva bussipeatuse juures rahvapärimuslikud kalmuaugud, arvatavalt Põhjasõja ajast.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

2.5. VIINISTU KÜLA

Olemasolevad arengukavad: Eru lahe piirkonna arengukava aastateks 2007-2020 (2007);

Viinistu küla arengukava 2009-2013 (2009)

http://vanaveeb.kuusalu.ee//file_storage/2318/203848

Ühiskondlikud hooned:

Rahvamaja; kauplus; kõrts; kool; külamuuseum; Viinistu kunstimuuseum; kultuuri- ja konverentsikeskus, hotell-restoran, ja kontserdimaja, kabel.

Külaplatsid:

Vabaõhulava.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Jahisadam; Ruhnu hülgeküttide onni vundament ja sadamakoht Mohnil; Mohni põhjasadam.

Laevaehitusplatsid: ei nimetatud.

Äritegevus: ei nimetatud.

Tööstus:

Viinistu kalurikolhoos, kalatöötlemiskompleks, liimitehas, töökoda, kauplus, söökla jne.

Kultuuriloolised talukohad:

Hindreku talu koht.

Militaarpäränd: ei nimetatud.

Mohni saare tuletornikompleks

Külateed:

Kaisa tanum.

Külastruktuur:

Külaotsad Heigiots ja Aaduots, Sunimägi, Viinistu küla talude kartulikeldrid

Looduspäränd:

Mustkivi ehk Titekivi; Kuhjakivi; Saadukivi; Joomakivi; Mohni kivid.

Muud:

Kalmistu mulaaž Mohnil

Kroonlinna nulli kivi Mohnil

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Rahvamaja	Valmis 1918. Viinistu raamatukogu on välja kasvanud Tarbijate Ühisuse lugejateringist 1920. aastail.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; korrastada.
Kõrts		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil
Kool	1920. aastal alustas Tuletõrje Seltsi majas kaheklassiline erakool, hiljem lisandus veel kaks klassi. Koolimaja ehitamise mõtte algatas Andi talu peremees, tuntumaid „piiritusekuningaid“ Johannes Piibemann, kes Kõnnu vallale ehitamiseks ka suurema rahasumma andis. Annetajaid oli teisigi ja kool rajati peamiselt oma küla jõukamate inimeste rahaga. Suur ja kaunis koolimaja valmis 1928. aasta sügiseks. Viinistu kool alustas kuueklassilisenä, hiljem lisandus seitsmes. Sõjajärgsetel aastatel oli kool neljaklassiline. 1934-1938 töötas koolimajas ka Harjumaa Kalanduse Täienduskool. Koolihoones on asunud küla raamatukogu ja koduloomuuseum. Kool suleti 1974. aastal. Alates aastast 2012 kuulub koolimaja eravaldusse.	Hetkel remont pooleli. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel.
Viinistu külamuuseum	Viinistu külamuuseum rajati külaelanike kogumistöö tulemusena 1960. aastatel. Muuseum asus koolimajas ja esimene sissekanne muuseumi külalisteraamatusse on aastast 1967. Nüüdseks on muuseumi varadest väike ekspositsioon Sunimäel asuvas endise Tarbijate Ühisuse majas, osa on deponeeritud Kolga Muuseumis ja osa eksponeeritakse Viimsi Rannarahva	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	Muuseumis.	
Viinistu kunstimuuseum	2002 rajatud muuseum, kultuuri- ja konverentsikeskus, hotell-restoran, ja kontserdimaja, kauni merevaatega kabel. Jaan Manitski kunstikogu Eesti kujutavast kunstist 19. sajandist nüüdisajani. Kultuurikompleksis toimuvad näitused ja kontserdid, suviti teatrietendused.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	Vabaõhulava.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lautrikohad	Viinistu jahisadam	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sadamakohad	Ruhnu hülgeküttide onni vundament ja sadamakoht Mohnil	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infostend.
	Mohni põhjasadam	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Viinistu kalurikolhoos	1949.aastal rajati Viinistu kalurikolhoos, hiljem moodustati koos naaberküladega "Võidu Tee", põhitegevuseks kalapüük. 1970. aastate algul toimus ühinemine S.M. Kirovi nimelise kalurikolhoosiga (hiljem AS Esmar). Viinistule rajati suur kalatöötlemiskompleks ja liimitehas, ehitati uusi tootmishooneid ja korterelamud, töökoda, uus kauplus ning söökla. Kalatööstuskompleks lõi külla silmatorkava ebakõla ja sulges ligipääsu merele.	
Kultuuriloolised talukohad	Eesti Vabariigi esimesel perioodil ehitati uhked kahekorruselised, verandade ja edevate kaunistusvõtetega, 5-6 toalised ja saaliga elamud. Salapiirituse veost Soome teenitud rahaga ehitati majad Soome arhitektuuri eeskujul mansardkorrusega. Kõige autentsemana on säilinud Otsa-Tõnise talu, koolimaja ja Kalholmi kauplus (Kaljula	Talude/majade viitade/nimede paigaldamine; anda omanikele soovitud taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-architektuuri teabepäev.

	<p>talude). Nõukogude ajal häärberid natsionaliseeriti ja kasutati lasteaia, postkontori, meditsiinipunktina või kolhoosi uusasukate korteriteks. Hindreku talu kohal on praegu kontserdi-ja teatrimaja, mistõttu asub Aleksander Warma mälestustahvel naabertalu Andikäspri maal oleval suurel kivil. Tählepanuväärsed taluhäärberid Inkapööli, Linkrusi ja Piibemanni ("Eesti taluhäärberid").</p>	
	Viinistu küla talude kartulikeldrid	Metsanduslik pärandkultuur; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalmistu mulaaž Mohnil	Kunstiprojekt.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infostend.
Kroonlinna nulli kivi Mohnil	Kivil kriips ja kiri 1846.Arvatavalt Vene Mereväe mõõdistused.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Mohni saare tuletornikompleks ja kalmistu	Terviklikult säilinud tuletorni kompleks	Kultuurimälestised reg nr 9487-9494 ja 22290; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külateed	Kaisa tanum	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külastruktuur	<p>Viinistul on kaks külaotsa – Heigiots ja Aaduots, viimast on nimetatud varem Aadu naise Sohvi järgi ka Sohviotsaks. Heigiotsa kutsutakse ka Tontkülaks, Aaduotsa Tiirakülaks. Heigiots lõpeb Neeme metsaga, Aaduots Sadamneeme ehk Pleuna(Plevna) linnaga. Küla keskele jääb Sunimägi, kahe kilomeetri pikkuse tänavküla süda. II maailmasõja eelse Eesti Vabariigi aeg on Viinistu küla ajaloos üks jõukamaid ja säravamaid. Siis tekkisid esimesed talud ka sisemaa poole.</p>	<p>Talude/majade viitade/nimede paigaldamine; anda omanikele soovitusel taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-arhitektuuri teabepäev.</p>

Mustkivi Titekivi	ehk	Viinistu sadama kõrval meres. Viinistu rahva nn iibekivi, sest kivi tagant või alt on toodud külla peenikest peret. Kure hoolde ei ole rannarahvas tähtsat toimingut usaldanud ja kui sügistormid on kaldale mererohtu uhtunud, on murelikud külalapsed küsinud, kas külla ikka lapsi juurde tuleb, kui „torm koguni titejuured välja on kiskunud“.	Intensiivselt külastatav, tähistatud vana tähisega; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; uuesti tähistada.
Kuhjakivi Saadukivi	ja	Kuhjakivi on hiigelsuure heinakuhja taoline ja asub kunstimuuseumi hoonete taga. Rahvasuu räägib, et kord palaval suvepäeval olevat heinalised kuiva heina suurde kuhja seadnud. Kibekiire töö võetud ette pühapäeval. See oli patt ja kui kuhi valmis sai nii, et vaid saotäis heinu üles andmata jäi, hakanud järsku koledasti müristama, pikne lõõnud heinakuhja ja muutnud selle kiviks. Kiviks muutunud ka väike saad kuhja lähedal. Nii on rannas tänapäevani suur Kuhjakivi ja tema kõrval väiksem Saadukivi.	Viinistu muuseumi taga, juurdepääs väga hea, kivi on tähistatud; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Launiidu (Laoniidu kivi)	kivi	Maalahe lõunakaldal Viinistu-Pärispea teega külgneval alal. Kivi pikkus on 7,1 m, laius 7,1 m, kõrgu 3,1 m ja ümbermõõt 22,9 m.	Objekt on tähistamata; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tähistada.
Joomakivi		Asub Maalahe ääres. Kivi lähedal oleva talu peremees olevat olnud tihti purjus ja koduteed otsides sagedasti ekselnud ning kivi juurde jõudnuna oma naiselt tuppa laskmist nõudnud. Pikkus on 7,1 m, laius 4,5 m ning kõrgus 4,4 m. Ümbermõõt on 18,6 m.	Asub riigimaal, tähistus puudub ning ligipääs on raske, kuna asub pilliroo sees ning enne seda on 60 m tihedat võsa. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tähistada; korrastada.
Sorrukivi (Sõrrukivi, Jaani- Mardi Suurkivi)		Ümbermõõt 34,5 m.	Riigimaal, võsastunud karjamaal, tähistamata; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tähistada; korrastada.

Tiiru kivi e Painuva Suurkivi	Maismaa ja mere piiril roostikus, ümbermõõt 22,6 m, kõrgus 5,7 m.	Tähistamata; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tähistada.
Mohni rändrahn		Riigimaal, tähistamata, oluline külastusobjekt; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tähistada.
Mohni pärn	Jäänuk kunagi saarel kasvanud võimsast pärna-tammemetsast. Pärna kõrgus 18 m ning ümbermõõt 315 cm. Puu on pahklik ning hargneb 2 m kõrguselt.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sääre tamm	23 m kõrge ning selle ümbermõõt on 410 cm.	Riigimaal metsa sees, tähistatud vana tähisega, tee ääres viit. Puu on heas seisundis. 2008 võsaraie, eemaldati võraste kasvavad sarapuud, puhastati rada puuni ja lisati viidad. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tagada pidev ümbruse hooldus.

2.6. KASISPEA KÜLA

Olemasolevad arengukavad: Eru lahe piirkonna arengukava aastateks 2007-2020 (2007);

Ühiskondlikud hooned:

Kasispea pritsikuuri varemed; koorejaamad.

Külaplatsid:

Uus külaplats, 3 varasemat tantsuplatsi koos kiigega; Jaanitule platsi asukoht Nisumäe talu maadel.

Paadikuurid/ Lautrikohad: ei nimetatud.

Laevaehitusplatsid: ei nimetatud.

Äritegevus:

Kõrtsikoht Leeotsa talus

Tööstus:

Turbuneeme-Loksa kitsarööpmeline raudtee.

Kultuuriloolised talukohad:

Heino Kiige, Anton Koolmani, Joosep Harki, Edgar Valteri elukohad; Välja kinnistul Heino Kiige rajatud dendropark.

Militaarpärand:

Piirivalvekordon Launiidu talus; Piirivalvekordoni asukoht Tagavälja talus.

Külateed: ei nimetatud.

Külastruktuur:

Küla osad on Peebuots, Karuots ja Pügalaots (Pügala, Pügalaküla).

Looduspärand:

Jaani-Tooma Suurkivi

Hualõppe mägi

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Kasispea pritsikuuri varemed	Tamme talu maadel, (1933, 4x5 m), hävinenud.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Koorejaamad	Esimese koorejaama asukoht Vihaso-	Märkida küla/poolsaare

	Turbuneeme-Loksa teeristil. Kasispea teise koorejaama maja on säilinud.	kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	Alates aastast 2014 on külal oma külaplats. Enne II maailmasõda oli külas 3 kiigea tantsuplatsi	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Jaanitule platsi asukoht Nisumäe talu maadel	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kõrtsikoht	Kõrts Leetsa talus	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Turbuneeme-Loksa kitsarööpmeline raudtee	Pikkus 4000m	Metsanduslik pärandkultuur; Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infostend.
Kultuuriloolised talukohad	Heino Kiige, Anton Koolmani, Joosep Harki, Edgar Valteri elukohad; Välja kinnistul kirjanikust pargiaedniku Heino Kiige rajatud liigirikas dendropark.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Talude/majade nimede märgistamine; anda omanikele soovitusel taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-arkitektuuri teabepäev.
Piirivalvekordon	1920. aastatel oli piirivalvekordon Launiidu talus; piirivalvekordoni asukoht Tagavälja talus (1930-1940)	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infostend; koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Külastruktuur	Rahvasuus on küla osad saanud nimed Peebuots, Karuots ja Pügalaots (Pügala, Pügala küla).	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Talude/majade nimede märgistamine; anda omanikele soovitusel taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-arkitektuuri teabepäev.
Jaani-Tooma Suurkivi	Lahemaa sümbolkivi, kivi pikkus 12,7 m, laius 7,4 m ning kõrgus 7,6 m. Übermõõt on 34,7 m.	Objekt on tähistatud ning tee äärde on paigaldatud viit. Ligipääs on hea, kuigi tuleb minna üle eramaa. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel

		kaardil.
Karu Suurkivi (Karu kivi)	Pikkus 7,1 m, laius 3,6 m ning kõrgus 4 m. Ümbermõõt on 19 m.	Asub eramaal, tähistatud. Maaomanik hoiab ümbrust korras. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kiviheinamaa kivi (Kiviheinamaa Kärge kivi)	Pikkus 7,6 m, laius 7,6 m ning kõrgus 5,2 m, ümbermõõt on 24 m.	Asub metsas, raske leida. Eramaal ning tähistamata. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; tähistada.
Hualõppe mägi	Ajalooline matusepaik Loksa ja Kasispea küla vahel	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infostend.

2.7. TAMMISPEA KÜLA

Olemasolevad arengukavad: Eru lahe piirkonna arengukava aastateks 2007-2020 (2007);

Ühiskondlikud hooned:

Tammispea Küla Selts/ köstrikool, koos Vihasooga ühismeierei, koorejaam, viljapeksu-ja turbaühing.

Külaplatsid:

Tantsuplats Tammispea-Eru tee ääres; nõukogude sõjatehase Dvigatel pioneerilaagri plats.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Lobineeme hargis.

Laevaehitusplatsid:

Laevaehitusplats, kus mehed ehitasid ka omale laevu

Äritegevus: ei nimetatud.

Tööstus: ei nimetatud.

Kultuuriloolised talukohad:

Skulptor Aivar Simpsoni ehk Seaküla Simsoni, ja kirjanik Jaan Kruusvalli kodukohad

Militaarpärand

Külateed: ei nimetatud.

Looduspärand;

Tammispea Suurkivi.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Tammispea Küla Selts	1912 asutati Tõnu tallu Võhma Tuletõrje Ühingu kulu ja kirjadega köstrikool, kus õpetati lugemist, kirjutamist, rehkendamist, piiblilugu ja laulmist. Õppimine toimus üks kord nädalas. Õpetajaks oli Ilumäe kiriku köster Viikmann, hiljem köster Kelder. Peale köstrikooli lõpetamist läksid lapsed Loksa kooli.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Ühismeierei,	Loodi koos naaberküla Vihasooga.	Märkida küla/poolsaare

koorejaam, viljapeksu-ja turbauhing		kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	1913 tehti Tammisspea-Eru tee äärde esimene tantsuplats, mis kaunistati purjelaevade lippudega. Seal tehti näitemängu, näitemüüki ja loosimist, mängiti omavalmistatud keelpille ja lõõtspilli. 1930 loodi ÜENÜ (Ülemaalise Eesti Noorsoo Ühenduse) Tammisspea osakond. Selle noored istutasid puid pargi loomiseks, ehitati näitelava, hakkas ilmuma ajakiri „Põhjatäht“, toetati Vihasoo Haridusseltsi maja ehitust. 1940. aastal oli oma kõlakoda, kus esitati näidendeid, peeti aktusi ja kõneõhtuid, harjutati rahvatantse ning korraldati käsitöö kursusi. Suvel tegeleti koduümbruse kaunistamisga.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
	Nõukogude sõjatehase Dvigateli laste pioneerilaagri plats	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Paadikuurid	Lobineeme hargis	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada..
Lautrikohad		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; võimalusel taastada.
Laevaehitusplatsid	Laevaehitusplats, kus mehed ehitasid ka endale laevu	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Seaküla Simsoni, Jaan Kruusvalli kodukohad	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Looduspärand Tammisspea rändrahn või	Tammisspea hiidrahnud on tekkinud ühe rabakivist hiidrahnu lõhenemisel. Suurima hiidrahnu ümbermõõt 27,8 m ja kõrgus 7,8 m	Asub eramaal, tähistamata. Ligipääs hea, kivi ümbrust hooldatakse, tee peale on

Suurkivi.	ning teise ümbermõõt 31.0 m ja kõrgus 4,0 m. Tammispea rahnu on peetud Kalevipoja viskekiviks, mille ta heitis Vanapagana pihta Soomest. Vabadussõja ajal kui eestlased pommitasid Loksalt Vihasoo külas asunud punaseid, siis olnud terve Vihasoo küla rahvas kivi taga varjul.	paigutatud viit ning kivini on tehtud rada. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
-----------	--	---

2.8. TURBUNEEME KÜLA

Olemasolevad arengukavad: Eru lahe piirkonna arengukava aastateks 2007-2020 (2007).

Ühiskondlikud hooned: ei nimetatud.

Külaplatsid:

Kadapiku talu koplis laudpõrandaga kiige- ja tantsuplats, Prassi Ninakse plats.

Paadikuurid/ Lautrikohad: ei nimetatud.

Laevaehitusplatsid:

Painuva rannal laevaehitusplats.

Äritegevus: ei nimetatud.

Tööstus:

Mõisa telliseahi; Karjampohja saviaugud; Turbaneeme Turbaühing; kalasoolamispunkt; kalasuitsutusahi; kalurikolhoos; kolhoosi marjaaiand; Palu talu loomafarm.

Kultuuriloolised talukohad: ei nimetatud.

Militaarpärand:

Tsaariaegne piirivalvekordon praeguse Otsa talu koha peal; nõukogude okupatsiooni ajal Ale Andrese talu kohal.

Külateed: ei nimetatud.

Külastruktuur:

Arhitektuurselt ilmekad hooned erinevatest ajastutest.

Looduspärand:

Looduskaitse all olevad rändrahnud - Turbuneeme rahnu ja kivikülv, Painuva kivi, Painuva paas, Painuva sore.

[Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:](#)

Objekt	Selgitus	Meede
Külaplatsid	Eesti Vabariigi aastatel oli praeguse Kadapiku elumaja taga kiik ja laudpõrandaga tantsuplats. Seal korraldati teeõhtuid, jaanipäevi jne, kutsuti pillimehi isegi Tallinnast. Mardipäeval mängis legendaarne	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	<p>Turbaneeme pillimees Kordoni Peeter Lutter pilli labakindad käes. Kui Kadapiku peremees ehitas uue elumaja, hakkas kiigeplats pererahva elu segama, teine külalplats tehti 100m eemale. Kolhoosiaja algul toimusid külapeod Kasel. Veel 1960. aastatel tähistas külarahvas koos jaanipäeva Kiigemäe majaasemel. 1970. aastatel hääbus küla jaanipäeva tähistamise traditsioon. 1990. aastate lõpul korrastati Prassi Ninakse plats, ehitati sinna kiik, tehti pingid ja väli-käimla.</p>	
Laevaehitusplatsid	<p>1920. aastatel oli Painuva rannal laevaehitusplats, seal oli meri kõige sügavam. Sinna veeti talveks ka väikesed purjelaevad, vajadusel parandati ja pärast jääminekut lükati merre. 1920. aastate algul ehitati seal J.Koolmanni ja P. Saalmanni tellimisel kahemastiline kaljas „Linda“.</p>	<p>Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel.</p>
Paadikuurid	<p>Võrgumajad Prassi ninal</p>	<p>Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.</p>
Mõisa telliseahi, savi kaevandamine	<p>18.-19. sajandi vahetusel töötas külas mõisa telliseahi. Sellega on seotud talunimi Ahju. Hiljem kaevandati savi küla Kasispea poolses servas, savi läks Loksale tellisetehasele. Savi veeti Loksale hobustega, 1920-ndate aastate algusest väikese mootorveduriga mööda tehaseraudteed. Pärast II maailmasõda uuriti laialt savivarusid. Loksale tehast kavandati mehhaniseerida, kuid leiti head savi Kolgakülalt paekalda alt, kust kaevandatud savi toodi Loksale ja hiljem ka veoautodega Tallinna. Vanad savi augud küla lõunaserval on labidaga kaevatud. Suvisel ajal olid</p>	<p>Saviaugud on metsandusliku pärandkultuuri nimistus. Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infostend.</p>

	nooremad mehed saviaugus tööl ja oli ka neid, kes Loksa Tellisetehases töötasid. Praegu on kaevandamise jäljena metsa rüpes olevad tiigid, rahvasuus Karjampohja saviaugud.	
Turbaaugud	Küla Suurpea-poolsed maatükid olid väga soised ja seal leidis turvast. 1930. a. organiseerisid ettevõtlikud külamehed Villem Silberberg Kaasikult, Villem Varma Kaselt ja Johannes Huusmann Ahjult Turbaneeme Turbaühingu. 1931. a. kevadel saadi turbasoo maatükk, kus toodeti turvast oma majapidamiste tarbeks. Kodu-uuriija Väino Johannes Piikmann ei seosta külanime teket sellega.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; infostend.
Kalasoolumispunkt	1920-30. aastail asutas kilutööstur J. Leesmann külasse kalasoolumispunkti. Keskküla ninaksel oli kalasuitsutusahi, mis ehitati juba 1905. Väikeste vaheaegadega töötas see kuni 1930. Külas olid meistrid kalasuitsutamise alal, kes andsid oma oskusi edasi nooremale põlvkonnale. Paljud perepead käisid kalaga kauplemas kodukülast kaugemal – Palmse pool, Rakveres, Tapal, Neerutis. Kalasoolumispunkt töötas veel kolhoosi algusaastatel Painuva rannas, siis oli seal sild, kuhu randusid suured traalid.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalurikolhoos	Kalurikolhoos “Tulevik” asutati 1949. 1951 ühineti Viinistu ja Pärисpea külas tegutsenud kolhoosidega kalurikolhoosiks “Võidu Tee”. Alates 1971 oli “Võidu Tee” S. M. Kirovi nimelise kalurikolhoosi osa, hiljem ESMAR. Painuva rand on tormituultele avatud ja 1960.aastate lõpul-70.aastate algul asuti rajama uut sadamat Kuusiku rannale. Selle valmides püüti kala väiketraalidega kuni OÜ Räpsa hinguseleminekuni 2005. aastal. 1970.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	<p>aastate keskpaiku rajati külasse kolhoosi marjaaiand, kus kasvatati musta arooniat ja ebaküdooniast.</p> <p>1980. aastate algul asutati Palu talu juurde loomafarm, peeti peamiselt lihaveiseid, hiljem ka lüpsilehmi. Eesti Vabariigi taassünniga ja ESMARI lagunemisega lõpetasid tegutsemise nii aiand kui ka loomafarm, viimases on hiljem tegutsenud eraettevõtjad.</p>	
Piirivalvekordon	Tsaariajal asus piirivalvekordon praeguse Otsa talu koha peal. Nõukogude ajal (1965-1966) ehitati see tühjaks jäänud Ale Andrese talu kohale, kus tegutses kuni nõukogude okupatsioonivägede lahkumiseni Eestist.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Koostada Lahemaa militaarpärandi rada.
Külastruktuur	Arhitektuuriliselt ilmekad Eesti Vabariigi aegsed sadulkatuse ja verandaga hooned (Kopliotsa, Kopli Liiso, Painova). Madikse villa esindab toonast moodsa ja rikka omaniku arhitektuuri. Mitmed tähelepanuväärsed kõrvalhooned (Kadapiku).	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Talude/majade nimede märgistamine; anda omanikele soovitusel taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-arhitektuuri teabepäev
Looduspärand	Tuulevaikse ja selge ilmaga näeb merevee mullitamist, varakevadel sulab seal jää kõige varem. Arvatakse, et merepõhjas on mageveeallikas või maagaasi pihkumise koht.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Turbuneeme 8 rahn ja kiviülv	Viinistule suunduva maantee ääres. Esimese kivi pikkus on 5,9 m, laius 4,5 m ning kõrgus 2,2 m. Übermõõt on 18,6 m. Teise aia ääres asuva kivi pikkus on 5,9 m, laius 5 m ning kõrgus 2,2 m. Übermõõt on 16,6 m.	Looduskaitse all, asub küla keskel eramaal, selle ümbrust niidetakse ning see on tähistatud.
Painuva kivi	Meres, 80m rannast, mahult Eesti 7. rahn (rabakivi, übermõõt 34,4 m, kõrgus 5,3 m), legendid Kalevipojast. Lähedal suur vealune kivi Painuva paas ja koht, mida kutsutakse rahvasuus Painuva soreks.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Vaatedorn	Rajatud 2012 Viinistu ja Turbuneeme vahelisele rannikualale (MTÜ Muusa Kapriis).	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Küla kultuurilugu tutvustav stand		Olemas

3. Vihula valla rannakülad

3.1 ALTJA KÜLA

Ühiskondlikud hooned:

Merinõmme seltsimaja.

Suvemõis:

Sagadi mõisa suvemõis Käbinõmme.

Külaplatsid:

Kiigemägi Altja kõrtsi juures.

Paadikuurid:

Neeme võrgukuurid, Neeme tipus vabeaed – võrkude kuivatamise koht.

Lautrikohad:

Praeguste võrgukuuride vastas.

Laevaehituskohad:

Altja neemel võrgukuuride taga; Jürirahva talu all rannas ja Kõrve talu õues.

Äritegevus:

Vanakõrtsi, Oja kõrts, Mäekõrts; külapood Toomarahva talus; sepikoda.

Kultuuriloolised talukohad:

Richard Uutmaa kodutalu; Karl Väinsalu kodutalu.

Külateed:

Põhitee, Kiigemäelt jalgte Merinõmme, nn. Tagavärava tee, Neeme tee piki randa.

Looduspärand:

Varetnõmme metsa kivikangur; Altja Suurkivi, Kärksejõe nõmm

Vaimne pärand:**Paarma talu.**

taha läksid mehed kalale, naiste jutu järgi lastele toodi sama kivi tagant lapsed. Nii nimetati seda ka Titekiviks.

Laevaehitusplatsid:

Neeme tipus, Jaanirahva Koplímäel ja Kõrvel; Vergi neeme lõunapoolsel küljel.

Muud:

Vapilõvidega kivi; mälestusmärk kõigis mereõnnetustes hukkunutele.

Kultuuriloolised kivid ja karid:

Neeme otsa Lavakivi; Kivimere kivi; Loomakivi; Latsikivi; Jõekari, Pikakari, Laiakari.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Merinõmme seltsimaja	1927. avati Altja-Mustoja Haridusseltsi Seltsimaja. Hoones on alles vundament ja jõe kaldal kelder, lagi sissekukkunud.	Paigaldada infotahvel.
Sagadi suvemõis Käbinõmme	Ehitatud tõenäoliselt 1880-1890. aastail.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	Kiigemägi Altja kõrtsi juures. 1972 juunis ehitati külavainul hävinud kiige asemel uus.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Neeme võrgukuurid	Altja sümbol; taastati pärast Lahemaa Rahvusparki loomist. Eriti tuntud Hardi Volmeri filmist „Tulivesi“ (1994). Otsa rannal filmiti 1980-ndate lõpus osa filmi Näkimadalad stseene.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Paadikuurid	Neeme tipus oli vabeaed – võrkude kuivatamise koht. On praeguseks täiesti võsasse kasvanud.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.
Lautrikohad	Võrgukuuride vastas. Lautreid eraldavad kiviread on üsna hästi näha.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; võimalusel taastada.
Laevaehitusplatsid	19. sajandi lõpul kolm laevaehitusplatsi: neeme tipus, Jaanirahva Koplimal ja Kõrvel. Kõrve õues ehitas Aleksander Uutmann ehk Kõrve Sass 1914.aastal 2-mastilise purjeka „Nikolai“. Paarma talu peremees Gustav Romman ehk Paarma-vana ehitas esimese laeva „Suits“ Vergi neeme lõunapoolsel küljel. Tema poeg Jakob sõitis sellega 23 aastat.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kõrtsid	Külas oli kolm kõrtsi: Vanakõrtsi (maja	Märkida küla/poolsaare

	ümberehitatuna säilinud); Oja kõrts (Altja ja Vergi piiril kurvi kohal paremat kätt, trepi ees olnud veskikivi); Mäekõrts on taastatud pärast Lahemaa Rahvusparki loomist.	kultuuriloolisel kaardil.
Külapood	Lühikest aega Toomarahva talu suures kambris.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sepikoda	Sepp Madis Bachholm ehitas umbes 150 aastat tagasi, sepikoda asus umbes praeguse Kiigemäe talu kohal: palkidest, ristnurgaga, punase S-kivikatusega hoone Tegutses lühikest aegsa. Müüdi koos sisustusega Vergi sepale ja viidi üle Verki.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Kõrvel on sündinud maalikunstnik Richard Uutmaa (1905-1977), kellel on mitmeid Altja teemalisi maale; Karl Väinsalu (1896-1981) Altja-Mustoja Haridusseltsi esimees, juhatas orkestrit ja oli aktiivne küla kultuurielus.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külateed	Põhitee kasutusel praeguseni. Kiigemäelt läks jalgte Merinõmme, Altja-Vihula teelt jõest Altja poole nn.Tagavärava tee, mida mööda sõitis Sagadi mõisahärra oma Käbinõmme suvemajja. Neeme minev tee läks piki randa, nõukogude ajal oli see suletud ja tee viidi Puki ja Neemela perede õuedest läbi.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kärbsejõe nõmm (rannamurdes Kärbase jõe)	Rikkaliku floora ja faunaga koht.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Vapilõvidega kivi	Neeme võrgukuuride lähedale 1980. aastatel kivisse raiutud Eesti Vabariigi vapi kolm lõvi.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Mälestusmärk	Mälestusmärk kõigis mereõnnetustes hukkunutele	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised kivid ja karid	Olulised kohad kaluritele ja meremeestele olid karid meres ja veealused kivid, mille otsa	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	<p>paat või laev oleks võinud sõita: Neeme otsa Lavakivi; Kivimere kivi – tuulega eriti ohtlik; Loomakivi’; Otsa juures rannas Latsikivi; Kiigemäe all teekäänakul olev ristikivi on olnud küla noorte ja naiste kokkusaamise koht. Altja Suurkivi taha läksid mehed kalale, naised jutu järgi lastele - sama kivi tagant toodi lapsi – Titekivi.</p> <p>Karid: Jõekari, Pikakari, Laiakari.</p>	
Varetnõmme metsa kivikangur	<p>Kivikangur, kuhu rahvas on toonud aasta esimesi viljateri ja muid ande. Mitmed haldjatega seotud pärimuslood.</p> <p>Lähte perenaine Maata Väinsalu rääkis 1972. aasta suvel, et kui mindi heinale Varetnõmme heinamaadele oli kombeks kaasa võtta kivi ja panna ühte teatud kivihunnikusse.</p>	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

3.2. ERU KÜLA

Ühiskondlikud objektid:

Eru linnamägi.

Lautrikohad:

Linnamäe juures laevaehitusplatsid ja *paadivalgmad*

Suvenõis:

Palmse mõisaomaniku suvenõisa koht.

Militaarpärand:

Tsaariaegsed kordonihooned.

Külastruktuur:

Eru-Kõrve, Pihlaka ja Kärneri talud ja Haneloksu põlistalu.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Eru Linnamägi	Erus on pärimus keskaegsest linnast, mis vajunud maa alla ja millest tekkis mägi. Mere kaldal olevat küngast seostab rahvas praegugi linnamäega ja 1795. aasta kaardil kannab see neem nimetust Linna meggi.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Palmse Eru suvemõis	Eru külas asus Palmse mõisaomaniku suvemõisa koht. Selles kohas oli mitu ehitist, millest praeguseks pole midagi järel, kuid kohati on vundamentide asukohad veel olemas.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel.
Tsaariaegne kordon		Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külastruktuur	Eru-Kõrve, Pihlaka ja Kärneri talud ja Haneloksu põlistalu. Põhja pool on Eru ridaküla, millest on selgesti eristatavad vanad rehielamud ja nende juurde kuuluvad üksikud kõrvalhooned.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Talude/majade nimede märgistamine; anda omanikele soovitused taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-arhitektuuri teabepäev

3.3. KOOLIMÄE KÜLA

Ühiskondlikud hooned:

Koolimaja/ Teatriühingu puhkekodu

Äritegevus:

Lahe (Koolimäe) kõrts.

Muud:

Koolimäe laagrikoht.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Koolimäe koolimaja/ Teatriühingu puhkekodu	Ehitatud 1923.a. kohaliku rahva ühistööna. Kool töötas kuni 1962; 1964 müüdi see Teatriühingule. Koolimäe algkooli eelkäija oli 1840. aasta sügisel avatud Esku kool, mis kuni 1845 asus Sagadi Metsanurga külas. Klassiruum oli tavaline talukamber. 1919 avati Koolimäel esimene kool, õpetajaks oli Esku köster Gustav Weinmann. 7. oktoobril 1923 avati Koolimäe uus koolimaja.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; paigaldada infotahvel. Hoone väärrib säilimist.
Lahe (Koolimäe) kõrts	Rahvapärimuse järgi asus Koolimäe kõrts Koolimäe oja kaldal koolmekoha lähedal, nii et oja ülejutuse ajal sai kõrtsituppa astmeid pidi. Kõrts lakkas olemast juba 19. sajandi lõpul ja koht nimetati ümber Oja taluks.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Hoonekompleks on ka arhitektuurselt väärtuslik. Väärrib hooldamist ja säilimist.
Koolimäe laagrikoht	Koolimäe koolimajast umbes 100 m ida poole mereranna lähedal metsas on rida künkaid, mis näivad varem ühe valli moodustanud. Sellest kohast kõneleb rahvas kui endisest laagrikohast.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

3.4 KÄSMU KÜLA

28. mail 2017 otsustas Käsmu Küla Selts oma üldkoosolekul, et Käsmu küla ei määratle oma kultuurilooliseid paiku ega osale projekti „Lahemaa rannakülade mälumaastikud“ kolmandas etapis. Lähtuvalt sellest otsusest ja kolmel antud projekti puudutataval külakoosolekutel korduvalt kinnitatud väidetest, et Käsmu küla saab ise hakkama ja ei vaja erinevate programmide tuge, on kaitsekorralduslike meetmete ettepanekud antud uuringust eemaldatud.

Ühiskondlikud hooned:

Käsmu kabel ja kalmistu, rahvamaja, meremuuseum, pritsikuur, koolimajad, Käsmu merekool; Dellingshauseni kabel; pioneerilaager/puhkekodu.

Suvenõis:

Aaspere mõisa suvenõisa asukoht neeme tipus, Loobu mõisa suvemaja.

Külaplatsid:

Kabelimägi, metsa serval kiigeplats.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Mere-äärsete talude all rannas.

Laevaehitusplatsid:

Sepa ninasel; Kaevu valgamas ja Tõnikse talu all rannas; nõukogude ajal paaditöökoda; neeme tipus tehti kaks puuveo praami.

Käsmu tuletorn.**Äritegevus:**

Kõrtsikohad; kauplused, pagaritöökoda, kohvik

Tööstus:

Kalaojal telliselööv, koht praegu fikseeritav.

Kultuuriloolised talukohad:

Sepa/ Lainela puhkekodu; kümned kaptenimajad.

Militaarpärand:

Tsaariaegne piirivalve kordon, praegune meremuuseum ja selle territooriumil olevad nõukogude aegsed piirivalve ehitused; Palganeeme prožektoritorn.

Külateed:

Võsu-Käsmu mereäärne tee ja vana tee Käsmu järve tagant.

Looduspärand:

Merekivid ja kivi külv; allikad, kraavid, kaevud.

3.5. LAHE KÜLA

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Külastruktuur	Küla ja ranna vahel oli arvukalt võrgukuure ja heinaküüne, sest heinamaad jäid külatumiku ja mere vahele, metsad ja põllud aga külast lõunasse ja itta. Kitsaste nõõrimaasiilude ja veidi suuremate lappidena paiknevad talude lahustükid moodustasid kirju rahvariideseeliku triibustikku meenutava mustri, mis säilis mõisaaegse kruntimiseni. (Maiste, Juhan; Nutt, Nele; Hiob, Mart 2011. Lahemaa kui ikoon. Eesti Loodus, mai 2011. http://www.eestiloodus.ee/artikkel3893_3918.html)	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.; anda omanikele soovitused taluhoonete säilitamiseks; korraldada maa-arhitektuuri teabepäev.

3.6. LOBI KÜLA

Ühiskondlikud hooned:

Lobi Kalakabel

Paadikuurid:

Lobineeme hargis.

Lautrikohad:

Ulkkari, neeme, Sadamaranna ja Vahi.

Laevaehitusplatsid:

Varvi, Sadamarand ja Nuudi alune.

Suvemõis:

Lobi loss, Sagadi mõisa jahimajake.

Kultuuriloolised talukohad:

Militaarpäränd randrüütlite kordoni varemed.

Muud:

Pärimuskivid; Madi talu sauna juures vana matusekoht.

Kultuuriloolised talud:

Pedari ja Rätsepa eluhoone, Kõrtsi kinnistul asuv ait, Miku-Mardi talu ait ja Pedari talu kaks aita.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Lobi kalakabel	Rannakividest ehitatud Kalakabelis käisid kalurid omale kalaõnne palumas. Pihlaspealt olevat toodud suur kivi, millel arvati olevat imettegev võim. Kivi asetatud kabelisse, kuid kuna kalureid olevat tabanud suur õnnetus, siis viidud kivi endisele kohale tagasi.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Lobi külas kja muuseumis võiks korraldada vaimsele pärandile ja kalakabelite traditsioonile pühendatud õppepäevi.
Suvemõis	Lobi loss, Sagadi mõisa jahimajake	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

Laevaehitusplatsid	Lobil olid Varvi, Sadamarand ja Nuudi alune.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Lautrikohad	Külas oli neli sadamat: Ulkkari (kaubasadam), Neeme, Sadamaranna ja Vahi. Väiksemad laevad olid Rätsepal, Adol, Valgutal (Kõrtsil). Lobi randades oli ja on praegugi mitmel pool paadivalgmad.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised lautrikohad on oluline rannakülade element. Neid peaks hoidma ja taastama.
Paadikuurid	Lobineeme hargis olid paadikuurid, võrguvabed, saun ja kalakabel. Lobis on ehitatud kokku 4 jääpurjekat. Noota vedamas käidi Ulkkari hauas, rüsadega püüti Koolimäe lahe poolsel küljel.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.
Militaarpäränd	Randrüütlite kordoni varemed	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Lahemaa militaarpärändi rada.
Kultuuriloolised talud	Pedari ja Rätsepa rehemajad; Kõrtsi kinnistul asuv ait, Miku-Mardi talu ait ja Pedari talu kaks aita.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Pärimuskivid	Unikivil olevat puhanud „katkupoisid“ ja siis pettunult tagasi läinud, kuna unest ärgates näinud nad kahel pool üksnes metsa, kus polnud võimalik inimesi tappa. Rookivi märgib Lobi küla kalurite ankrukohta. Riidekivile jäeti suplema minnes riided. Visakivil mõnusasti juttu puhuvatest ja piipu tõmbavatest Lobi küla kalameestest arvati: „Ei tea, kas kalamehed ise panid selle nime, et kivi on visa, tugev, kannab selle meeste puhkamise valu välja.”	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kalmistu	Lobi külas Madi talu sauna juures olevat vana matusekoht	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

3.7. MUSTOJA KÜLA

Kultuuriloolised talud:

Saare ja Männiku.

Tööstus:

Tellisetehas; Sepipada ja söeaugud.

Muud:

Metsavendade peidik.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Kultuuriloolised talud	Saare ja Männiku rehealused on varustatud mälukividega: Saarel kannab see daatumit 1849 ja Männikul 1852.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tellisetehas	Küla lääneservas rajati 1890. aastatel tellisetehas. Seda kutsuti Toompeaks. Eesti Vabariigi ajal kuulusid vabriku maa ja hooned riigile, kes neid välja rentis ning tootmine jätkus. 1941. aasta suvel, sõja pealetulekul oli osa kivisid veel ahju jäänud.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Söeaugud	Volbri talu sepipaja vastas Söeaugu külas olid Vihula mõisa söeaugud,“ meenutas Vaike Petermann. Söeaugu jääb Mustojast edelasse teispoole sood ja metsa. „Söeaugudest müüdi sütt nii Tallinna kui Peterburi sepapadadele.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Mustoja metsavendade punker	Vahetult II ilmasõja järel varjasid end Mustoja lähedal metsavennad, kuni 1945. aasta Kone punkrilahing ka nende saatuse otsustas.“ Villi Jahilo ja Jaan Kruusvalli raamat „Mets on vend“ täpsustab: Mustojalt pärit mehe nimi, kes Sagadi metsavendadega liidus, oli Randoja.	

3.8. NATTURI KÜLA

Külaplatsid:

kiigeplats külavainul.

Paadikuurid:

Natturi rannas.

Lautrikohad:

Küla otsas ning talude all.

Laevaehitusplatsid:

Laevaehituskoht Natturi ja Pedassaare vahelisel rannal.

Militaarpärandid:

II maailmasõja aegne kaevikute liin.

Külateed:

Vana ühendustee Pedassaare ja Natturi vahel ning neeme viiv nn. Seba tänav.

Kultuuriloolised talud:

Mardi ja Nigula.

Muud:

Saukarid.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Kiigeplats külavainul	Külakiige taastas Lahemaa Rahvuspark u.1974. Praegu hävinud.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Küla huvi korral ja omaniku loal oleks kena taastada
Paadikuurid	Natturi rannas olid 1970-ndate algul üsna hästi säilinud paadikuurid.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.
Lautrikohad	Küla otsas ning talude all.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Võimalusel kasutusele võtta.
Laevaehitusplatsid:	Laevaehituskoht Natturi ja Pedassaare vahelisel rannal.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Militaarpärand	II maailmasõja aegne kaevikute liin Natturis ja Pedassaarde viiva rannatee ääres.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil; Lahemaa militaarpärandi rada.
Külateed	Vana ühendustee Pedassaare ja Natturi vahel ning neeme viiv nn.Seba tänav, mis on saanud nime Seba talu järgi.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised külateed vääriad kasutust.
Kultuuriloolised talud	Mardi talukoht on Natturi iidseim. See on laevandusega rikkaks saanud kapteni või reederi elamu. Mardi ja Nigula praegused eluhooned on mõlemad ehitatud 1905. aastal.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Saukarid	Kui Natturi kalamees sõitis merd Rüamadala juurde, jäi põhjasuunda merre ulatuv kivikülv Saukarid. Nimi on tekkinud analoogselt Natturi Saviloole: võimalik, et väiksema fraktsiooniga saviosakesed jõudsid randa ja tekitasid sogase vee.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

3.9. PEDASSAARE KÜLA

Külaplatsid:

Kiigeplats külavainul.

Paadikuurid:

Natturi rannas

Lautrikohad:

Küla otsas ning talude all.

Laevaehitusplatsid:

Laevaehituskoht Natturi ja Pedassaare vahelisel rannal.

Kultuuriväärtuslikud talukohad:

Kaarle talu; Ränksoni talu; Looritsa talu.

Muud:

Lahemaa vanimad männid

Objekt	Selgitus	Meede
Külaplatsid	Kiigeplats külavainul	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Paadikuurid	Natturi paadikuurid olid veel 1980ndatel aktiivses kasutuse	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.
Lautrikohad	Küla otsas ning talude all	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Laevaehitusplatsid:	Laevaehituskoht Natturi ja Pedassaare vahelisel rannal.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Militaarpärand	II maailmasõja aegne kaevikute liin Natturis ja osaliselt Pedassaarde viiva rannatee ääres.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külateed	Vana ühendustee Pedassaare ja Natturi vahel	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised külateed väärvivad avalikku kasutust.
Kaarle talu	Pedassaare ajalooline ja vaimne keskus. Talu viljaait on toodud Soomest 1745, selle teraviljakirst kannab daatumit 1750.	Talumuuseum; Kultuurimälestis reg nr 15917-15927.
Ränksoni talu	Endine popsiikoht, sai jalad alla 1930. aastatel.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Looritsa talu	Vana laevaplankudest puukuur, vana rannarehielamu, kelder.	Heas korras.
Lahemaa vanimad männid	Neeme viiva tee lähedal, 1970. aastatel loeti nende vanuseks 450 aastat.	Paigaldada infotahvel.

3.11.
VAI
NUP
EA
KÜL
A
Ühis
kon
dlik
ud
hoo
ned:

Kabel ja köstri maja; Seltsimaja oli metsas suure kivi juures.

Külaplatsid:

Kiigeplats külavainul, jaanitule koht kiriku taga.

Paadikuurid/ Lautrikohad:

Samas, kus laevaehitusplats

Majakas

Laevaehitusplatsid:

Praeguse puhkemaja juures.

Äritegevus:

Kolm poodi; pagarikoda; kõrts/ ühisuse pood

Militaarpärand:

Venelaste vaatetorn ja kordon suvemõisas; rannakaitsepatarei

Kultuuriloolised hooned:

Pansion.

Suvemõisad:

Vihula mõisa suvemõis Vihula jõesuus Naarati rannas ja suvila Remmispeal; Kandle ja Kavastu mõisniku suvemõis Röövliloss; Karula mõisa suvilad tuletorni juures ja Kaarnakivi juures; Vanamõisa mõisa suvila.

Tööstus:

Vesiveski.

Kultuuriloolised talukohad:

Veskirahva veski.

Looduspärand:

Kaarna- ehk Pruudikivi; Rauskaneem/ Nagarinurk; Suureliiva; Neeme ots –kus on praegu torniga suvila mere ääres.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Seltsimaja	Seltsimaja oli metsas suure kivi juures.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	Kiigeplatsid külavainul ja metsa sees Endla toa taga, kus mõnikord tehti ka jaanituld; jaanitule koht oli kiriku taga mere pool. Vainupeal oli ka maitule komme.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Võimalusel mõni kiigeplats taastada.
Laevaehitusplats, paadikuurid, lautrid	Praeguse puhkemaja ja uue muuli juures olid paadilautrid-valgamed, küla sadamakoht ja laevaehituskoht.	Märkida küla/poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Ajaloolised paadikuurid rannal on väärtus, mida hoida ja taastada.
Poed	Kolm poodi - Männiku ja Plaasmanni pood ning kõrts/ühistu pood.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Pagarikoda	Männiku õue peal majas. Pagar tuli Antslast, tegi saia, mitut sorti leiba, kooke ja torte tellimisel. Venelaste tulekul lõpetas tegevuse. Venelased tegid poest omale vaatetorni. Rannast saeti noored männid rinna kõrguselt maha.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Vimbergi Pansion	Asutati 1930-ndate algul. Suvitasi Rakvere baltisakslaste pered, mitmed kunstnikud - Günter Reindorf, August Kliiman jt, kirjanik Rudolf Sirge, palju näitlejaid. 1941. aastal põletasid venelased selle maha. Pansionis andis proua Vimberg 3 korda päevas süüa, eluaseme otsis küla peredesse. Leppis kaluritega kokku, kes kui palju suvitajaid võtab vastu. Sügisel korraldas küla naistele kohviõhtuid.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Suvenõisad	Vihula mõisnike Schubert'ite suvilad Vihula jõesuus Naarati rannas ja Remmispeal Romannia. Sellest järel töllakuuri, talli ja maja vundamendid. Kandle ja Kavastu mõisniku von Dehni	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Mõni supelsild ja putka ilmestaks Vainupea randa.

	<p>suvila Röövli loss üle jõe Eisma poole. Venelased võtsid omale kordoniks ja põletasid kütmisega maha.</p> <p>Vainupeal tuletorni juures Karula mõisniku Notbecki suvila. Hävinud, selle kohal garaaž.</p> <p>Notbecki teine suvila Kaarnakivi juures. Suur ühekordne pruun maja on praegu Vergi Rahvamaja.</p> <p>Vainupea jõesuus Vainupea poolsel kaldal oli Vanamõisa mõisniku Breverni suvila. Teistel andmetel on see praegune Vergi Rahvamaja. Igal mõisnikul oli oma puust supelsild ja selle lõpus riietusputka.</p>	
Veskirahva veski	Vesiveski asemel praegu suvila. Veskirahva koht oli kindral Traksmanni kodukoht.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kõrts	Küla keskel tee käänakul, hiljem ühisuse pood. Vundament praegu jälgitav. Venelaste tulekul oli ta juba tühi. Asusid sinna elama. Saksa ajal naised kütsid selle hoone ära, sest kütet oli vaja.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talud	Praeguse parkla kohal oli mõisa töllakuur. Ühel pool töllad ja plaanvankrid, teisel pool hobused. Kui mõisnik randa tuli, siis heinad olid kaasas, pandi hobustele ette. Sellest jäid varemed ja need lüllas laiali Rakvere teedevalitsus kui puhkekohta ehitati.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kõstri maja	Kalmistu taga lääne pool tee lähedal.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Rannakaitsepatarei	II maailmasõja ajal oli siin patarei nii venelastel kui sakslastel. Asus majakast edasi piki randa seljaku peal.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Vainupea kabel	Vainupea Püha Johannese kabelit mainiti	Kultuurimälestis reg nr

		esmakordselt 1741. aastal. Üks Haljala neljast abikirikust. Kabeli juurde maeti Haili, Vainupea, Eisma, Karepa ja Rutja surnuid. Vanasti olnud kabeli taga kalda peal nii paks mets, et meri ei paistnud.	5798
Kaarnakivi Pruudikivi	ehk	Hiidrahn, mille alt põrgust teati vanasarvikut välja tulemas, et uurida, kas kurjus juba valitseb maailma või on kord endiselt headuse käes.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Rauskaneem Nagarinurk	ehk	Vainupea ja Eisma vaheline kari, mis koosneb enamasti raudkividest ja ulatub kaugele mere sisse. Seal käidi ujumas, kuna seal on kivide vahel madal rand.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

3.12. VERGI KÜLA

2.12. Vergi küla

Ühiskondlikud hooned:

Rahvamaja, pritsikuur, sadam, koolid, kordon, tulepaak, endine tollimaja.

Külaplatsid:

Kiigeplats külavainul.

Laevaehitusplatsid:

Vergi saarel.

Tööstus:

Saarel soolaladu; külas oli kalasuitsetustsehh.

Kultuuriloolised talukohad:

Trubergite maja.

Militaarpärand:

Saarel nõukogude piirivalve ehitused; Rüütlaste mägi.

Tulepaak.

Küla ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Rahvamaja		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Võtta kasutusse ja hooldada.
Pritsikuur		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Võimalusel taastada (joonised jms on olemas)
Sadam	Propside laadimise muul suubub Tagaranna põhjaossa	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Hoida kasutuses.
Koolid		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kordon ja Rüütlaste mägi	Rünkluse (Rüütlaste) mägi algab üsna sadama juurest. Randrüütlaste vaatluspost.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tulepaak/tuletorn	1924 rajati Vergi sadama juurde suurele rannarahnule püramiidjas automaatvalgustiga sõrestikukujuline raudplekiga kaetud tulepaak. Läbiroostetanud tulepaak asendati 1936 10 m kõrguse raudbetoonist tuletorniga. II maailmasõja ajal Vergi tuletorn ei töötanud, kuid 1945 hakkas jälle plinkima. Tuletorn on laternaruumi ja rõduga valge betoontorn, jalamilt 10 m kõrgune, tule kõrgus merepinnast on 11 m ning tule nähtavus 9 miili.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Hoida ja hooldada.
Tollimaja ehk tamosna		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Külaplatsid	Kiigeplats külavainul	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Laevaehitusplatsid	Vergi saarel ehitati siinkandi suuremad laevad, sest meri läks siin kiiresti sügavaks.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Tähistada.
Soolaladu	Nõukogude ajal oli saarel soolaladu.	Märkida küla/ poolsaare

	Võrgukuurid ja paatide randumise koht oli piiratud okastraataiaga.	kultuuriloolisel kaardil.
Kalasuutsetustsehh.	Külas	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kultuuriloolised talukohad	Trubergite maja. Trubergite peres oli 7 poega: viis kaugesõidukaptenit, üksrannasõidukapten ja üks kaugsõidutüürimees.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Militaarpärand	Saarel nõukogude piirivalve ehitused.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Leida kasutus.

3.13. VÕSU ALEVIK

Võsu alevikus on mitmeid aktiivseid vabaühenusi ja seltse.

Ühiskondlikud hooned:

Kool, Võsu klubi jt

Külaplatsid: 2 külaplatsi**Äritegevus:**

Kõrts ja turg, poed,

Tööstus:

Tellisevabrik, veskid.

Võsu ajaloolis-kultuuriliste paikade kaitsekorralduslikud soovitused:

Objekt	Selgitus	Meede
Kool		Hoida korrastatuna ja kasutuses. Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Pritsiuur		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Hoida korrastatuna ja kasutuses
Võsu klubi		Hoida kasutuses, hooldada. Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Kõrts	kõrtsi asukoht Pagariäri juures.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Turg	Võsu vana turg.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Apteek	Mere tee 4 maja ehitas 1870 Juhan Lepik. Ta müüs selle pedassaarlasele Johannes Rommile. Romm müüs selle edasi proviisor Thomsonile, kes avas selles majas apteegi, mis töötas aastani 2007, mil proviisor Lembi Koort pensionile jäi.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Tellisevabrik	Võsu aleviku külje all on tellisevabriku asukoht,	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Veskid	Karjamõisas olevat olnud ka vesiveski, mis töötas ojavee jõul.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Sadamakai		Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Võsu karjamõis	tellisetehase vastas üle Võsu-Lahe tee. Pärast Vabadussõda elas seal metsavaht.	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.
Ojakivi	Võsult 4km kaugusel kirdes, ümbermõõt 30 m, kõrgus 6 me, maht 274–294 m3. Suuruselt 14. hiidrahn Eestis	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil. Hoida rada Ojakivi juurde koras,
Üllikjärve	Kalarikka järve lasi von der Pahlen 1861 merre tühjaks ja see soostus. Külarahvas nimetas seda Järve sooks, sealt käis kunagi	Märkida küla/ poolsaare kultuuriloolisel kaardil.

	läbi ka Pihlaspea kabeli juurde viiv tee. Seal olid jõhvikarohked alad.	
--	--	--

Lisa 1: pärimuspaikade kaardikiht GIS-andmebaasina

<https://www.dropbox.com/sh/9e211410udyu84f/AADF9OG9V-XxTdvL7--ZUGk1a?dl=0>

File: Lahemaa2017.xlsx

Lisa 2: ajaloolised ja tänapäevased intervjuud

36 süvaintervjuud:

Õie Külmsaar. 16.08.2016 Viinistu	https://www.youtube.com/watch?list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&v=hHRHHQpb7CE
Väino Johannes Piikmann 11.04.2016 Turbuneeme	https://www.youtube.com/watch?v=S1VBgtt4u1Y&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=2
Väino Esken 22.09.2016 Leesi	https://www.youtube.com/watch?v=BUiRBh-vC3w&index=3&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Vello Süda 25.10.2016 Hara küla	https://www.youtube.com/watch?v=oBJn6-EyNdI&index=4&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Urmas Karileet 14.10.2016 Käsmu	https://www.youtube.com/watch?v=QdMXv8a0rac&index=5&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Tiit Linnuste 17.08.2016 Altja	https://www.youtube.com/watch?v=WWqftap08EA&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=6
Zoja Truumann 17.08.2016 Käsmu	https://www.youtube.com/watch?v=7EKgabSFOFg&index=7&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Saima Heinberk 19.11.2016 Tallinn	https://www.youtube.com/watch?v=z1oVRR3OxBQ&index=8&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Reet Kütt 04.11.2016 Pedassaare	https://www.youtube.com/watch?v=bkSIKmc9dV4&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=9
Peep Varju 04.12.2016 Vösu	https://www.youtube.com/watch?v=tqLsY-qMmQg&index=10&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Nelli Randmaa 02.09.2016 Kolga Aabla	https://www.youtube.com/watch?v=vNcEto8dBpk&index=11&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Margit Nirgi 11.10.2016 Haljala	https://www.youtube.com/watch?v=K458SzlN73s&index=12&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Mare Rosen 21.08.2016 Pärispea	https://www.youtube.com/watch?v=ghKQPPMpV2s&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=13
Maimu Tamm 16.08.2016 Kasispea	https://www.youtube.com/watch?v=CtGIUaZT0fc&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=14
Lilli Saks 19.11.2016 Tallinn	https://www.youtube.com/watch?v=vggXfJZHqIE&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=15
Lembit Laurend 16.08.2016 Loksa	https://www.youtube.com/watch?v=A99TKEZ_F51&index=16&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Laine Virula 22.08.2016 Lobi küla	https://www.youtube.com/watch?v=AD_Ed8x0CE0&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=17
Katrin Potter 23.09.2016 Lobi	https://www.youtube.com/watch?v=dk_A-gRh9pi&index=18&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Karli Lambot 02.09.2016 Juminda	https://www.youtube.com/watch?v=deaemVGdgd&index=19&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Kalju Klaus 07.11.2016 Vihasoo	https://www.youtube.com/watch?v=9WYBxoyJosI&index=20&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj

Ilmar Liimand 19.10.2016 Tallinn	https://www.youtube.com/watch?v=9WYBxoyJosI&index=20&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Ilma Ital 27.10.2016 Kiiu	https://www.youtube.com/watch?v=IF8um4AD_bU&index=22&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Helmi Andre 30.08.2016 Kolgaküla	https://www.youtube.com/watch?v=Ejq6U5GUks4&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=23
Helgi Pöld 06.09.2016 Tammistu	https://www.youtube.com/watch?v=MVcq3mUYOV8&index=24&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Helgi Nurmsalu 21.08.2016 Vihasoo	https://www.youtube.com/watch?v=AuxyiFj6_00&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=25
Heino Lõuke 08.11.2016 Pedaspea	https://www.youtube.com/watch?v=aEcw8JRNTbQ&index=26&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Heino Kaar 27.09.2016 Kiiu Aabla	https://www.youtube.com/watch?v=Zs7TUwdOdT4&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=27
Elvi Koppelmann 21.08.2016 Vihasoo	https://www.youtube.com/watch?v=gnA_zXmLyMY&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=28
Elsa Napp 21.08.2016 Vihasoo	https://www.youtube.com/watch?v=aY-oUBLA4fs&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=29
Eevi Õun 30.08.2016 Pudisoo	https://www.youtube.com/watch?v=2UASYUMBMkI&index=30&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Eerik Kaarend 11.10.2016 Käsmu	https://www.youtube.com/watch?v=OXZDYp_eQQ&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=31
Anna Bergström 16.09.2016 Paalipere	https://www.youtube.com/watch?v=DuzGhJ8kI&index=32&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Aivar Simson 18.08.2016 Tammispea	https://www.youtube.com/watch?v=Od3S2hLrRX0&index=33&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj
Aasa Sarnik 20.09.2016 Pihlaspea	https://www.youtube.com/watch?v=4x7fC8PQjPI&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=34
Aarne Vaik ja Eerik Kaarend 01.08.2016 Käsmu	https://www.youtube.com/watch?v=QQk519W-jWk&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj&index=35
Aarne Vaik 05.10.2016 Käsmu	https://www.youtube.com/watch?v=SANYcWFeLEk&index=36&list=PL7hgV2MKWhEZJa_0BI1XGvfMgX1Nd7scj

28 Käsmu Meremuuseumi videot 1996. Operaator Erik Norkroos:

Käsmu Meremuuseum 1– 1996. Optimistide laager Käsmu Meremuuseumis	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=nG0Yvdt-Bck Merepäästeõppuse korraldamine õpilastele Käsmu Meremuuseumis 1996. Juhendab muuseumi looja Aarne Vaik ja treener Ludmilla Ervin . Operaator Erik Norkroos.
Käsmu Meremuuseum 2– 1996. Aarne Vaigu vestlused paatide ehitamisest. 1996. Osa 1.	https://www.youtube.com/watch?v=BrA7q2VDkGY&t=46s Aarne Vaik räägib Käsmu endise Merekooli verandal paatide tüüpidest ja materjalidest ja sellest, miks nõukogude okupatsiooni ajal ei lubatud kiireid paate ehitada ning Eesti ja Soome laevaehitajate erinevatest töövõtetest. Sissejuhatus laste purjelaager, vestlus alates 14:08.
Käsmu Meremuuseum 3– 1996. Aarne Vaigu vestlused paatide ehitamisest. 1996. Osa 2.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=ghEVOmm9W4s Aarne Vaik räägib Käsmu endise Merekooli verandal paatide tüüpidest ja materjalidest ja sellest, miks nõukogude okupatsiooni ajal ei lubatud kiireid paate ehitada ning Eesti ja Soome laevaehitajate erinevatest töövõtetest. Tööriistade demonstreerimine, informatsioon inimeste, purjeriide, esemete jms kohta.
Käsmu Meremuuseum 4– 17.07.1996 Laste	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=TOp5FzJQDy4 Alar Volmer räägib ümbermaailmareisist rahvusvahelise meeskonnaga soomlaste jahil,

purjelaager. Alar Volmeri jutustus ümbermaailmareisist	mis startis 02.09.1989 Southamptonist ja kestis 138 päeva.
Käsmu Meremuuseum 5 - 17.07.1996. Rahvusvaheline töölaager	https://www.youtube.com/watch?v=62IC2G6TTOK Erinevad korrastustööd muuseumi ümbruses, akende korrastamine, niitmine jne. Aarne Vaik näitab vikatinoaga vikati tera lõikamist. Intervjuu raadioreporter Ott Koolile. Ülevaade toonasest ekspositsioonist.
Käsmu Meremuuseum 6- 17.07.1996. Aarne Vaigu vestlus Fred Kaasikuga 1. osa.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=jyJ7FZHSaZA Piiritusepaadid, salakaubavedu, piirivalve, idee teha sellesse majja piirivalve muuseum. Fred Kaasiku Eesti esimesest merepiirivalve kursusest Käsmus 1991Lainela puhkekohas ning Käsmu nõukogude piirivalvekordoni ülemusest. Kunstnik Eve Kask ja suvitamine Käsmus.
äsmu Meremuuseum 7 - 17.07.1996. Aarne Vaigu vestlus Fred Kaasikuga 2. osa	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=r7i1fqFCoc8 Vestlus Fred Kaasikuga oma veevärgi ehitamise võimalikkusest; haabja ehitamisest Eve Kasele; ilmateadlane Ain Kallis Šveitsi külalistega. Käsmu ja Šveitsi kontaktid – siit saadeti tuberkuloosihaigeid lapsi Šveitsi sanatooriumidesse.
Käsmu Meremuuseum 8 - 1996 suvi. Aarne Vaigu vestlused Ülo Vinteri ja Enno Selirannaga.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=dCsE9uSetPs Laste programm muuseumis, töölehed. Aarne Vaik Ülo Vinteril külas ja koos küla peal. Vestlus tollase külavanema Enno Kivibergiga Rannamändide külalistemaja juures. Meenutused Merekooli majast, Rahvamajast ja nn. Kindrali kabelist.
Käsmu Meremuuseum 9 – 01.08.1996. Aarne Vaik ja Ülo Vinter Mohnil	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=9BFWZUWdiIo Aarne Vaigu vestlus Mohni kohaliku piirivalve vestlusega saarel olevast hoonestusest, vaated majakast. Aarne kommenteerib leide saarelt. Huvitava detailina on näha nõukogude majakameeste või piirivalvurite poolt läbi tulistatud vana tuulelipp.
Käsmu Meremuuseum10 – 11.08.1996. Haabjamehed, Võsu peatänav	https://www.youtube.com/watch?v=hUOFgUISJHQ Haabjaehitajad Enno Harmipaiga, Leo Luusi, Tõnu Valdma jt vaatavad üle tulevase paadi materjali; Aarne Vaik Võsul, kus toimub kohalike valimiste eelne arutelu; vaated tollasele Võsu peatänavale; patentkorkidega pudelite kogu, mis on Aarnele kingiks toodud ja kommenteerib leide: Mis ühendab neid pudeleid meremuuseumiga?
Käsmu Meremuuseum 11 – 11.08.1996. Haabjaehitus, sukeldumine, leidude puhastamine	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=WxCd8_rTwIQ Vestlused haabja ehitajatega erinevatest tööriistadest. Aarne sukeldumine, merest leitud laeva plangu tüki puhastamine.
Käsmu Meremuuseum 12 – 12.08.1996. Haabja ehitus, vaated Käsmu külale	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=c9rIWwYiCms Aarne Vaigu ja tema ema Ellinor Vaigu vestlus Vaabu all rannas. Käsmu elanike arvust, Heinar Tammest (kuulus graveerija). Vaated lautritele, merekoolile, kauplusele, bussipeatusele, piirivalve aegsele kiviaiale.
Käsmu Meremuuseum 13 – 13.08.1996. Haabja ehitus	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=2UvRjT8b8zU Haabja ehitus. Vaated merekoolile.
Käsmu Meremuuseum 14 – 1996. Kirved	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=6EBYj2pQIzk Aarne Vaik näitab ja seletab mitmesuguste kirvetüüpide kasutust. Meremuuseumi sisevaated.
Käsmu Meremuuseum 15 – august 1996. Meremuuseumi ekspositsioon. Verner Seeblumi juures. 1/2.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=3-VPOeDDwuE Käsmu meremuuseumi ekspositsioon ja selle kujunemine Vestlus Verner Seeblumiga (83) laevaehitusest ja muust.
Käsmu Meremuuseum 16 – august 1996. Verner Seeblumi juures. 2/2.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=PAD4y9D_UWY Vestlus Verner Seeblumiga juures mitmesugustel merendusega seotud teemadel ja seoses Käsmuga.
Käsmu Meremuuseum 17 – august	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=qQMdQ1z0Mhs Aarne Vaigu vestlus oma ema Ellinor Vaiguga (81) Vaabu toas vanu fotosid vaadates ja neil olevaid

1996. Ellinor Vaik	inimesi meenutades.
Käsmu Meremuuseum 18 – august 1996. Haabja veeskamine	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=VmtV0-6F-VU Lapsed kirjutavad Samuel Golombi juhendamisel pudelposti kirju, pudelite kinni vahatamine. Haabja ehitus, haabja viimine vee äärde, Arne Vaigu kõne vettelaskmisel, siinranna esimene haabjas saab nimeks „Aul“. Esimene proovisõit.
Käsmu Meremuuseum 19 – juuni 1997. Vestlus Suure Tõllu kapteniga.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=nGu87o8gyqA Tallinna sadamas ja Suure Tõllu pardal vestlus Suure Tõllu kapteniga. Soomes Pietarsaares loodud seltsist ühe laeva kordategemiseks.
Käsmu Meremuuseum 20 – 1997. Meretraditsioonide hääbumisest. Vergi sadam.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=KpjtzZFdgrg Kalurid merel võrke nõudmas. Arne Vaigu jutustus kuidas ja miks meie meretraditsioonid hääbusid, miks peaks lapsed merega tuttavaks tegema. Vergi sadamas vestlus tolleaegse Vergi sadama kapteni Juhan Leemetsaga: mida tegid nõukogude piirivalvurid randades paatidega, piiritusevedu, mis on <i>varpunen</i> . Vestlus Heiti Häälega.
Käsmu Meremuuseum 21 – 1997 Vergi sadam	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=MIFxN5o7nWA Vergi sadam, Käsmu meremuuseum ja selle ekspositsioon. Koristustööd meremuuseumi taga rannal.
Käsmu Meremuuseum 22 – 1997 Lahe küla raketibaas, vestlus Vello Mässiga. Osa 1/5.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=gH9X8h5Nl6w Lahe küla nõukogude raketibaasi ehitused. Vello Mässi ja Arne Vaigu vestlus mitmesugustel mereteemadel, mh sellest, kuidas teha veealuseid uurimisi.
Käsmu Meremuuseum 23 – 1997. Vestlus Vello Mässiga. Osa 2/5.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=8L39MGpuoz8 Arne Vaik ja Vello Mäss vestlevad vee all olevast Rootsi-aegsest sadamasillast <ul style="list-style-type: none"> - laevade talvituskohast - Vergi sadamast - Külaliste teadmistest merekultuurist ja Käsmu osast selles - Arne mõte luua Meremuuseumi Sõprade Selts - Vello Mäss Saaremaa merepäevadest - Arne Vaik Käsmu erilisusest (rikkalik loodus ja merekultuuri ajalugu). - Käsmu sajas peres oli 62 kaugesõidukaptenit
Käsmu Meremuuseum 24 – 1997. Vestlus Vello Mässiga. Osa 3/5. Sukeldumine Käsmus.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=eim8JMVwgSU Meremuuseumi sisevaated ja ekspositsioon. Vello Mäss, Arne Vaik panevad selga sukeldumisvarustuse ning sukelduvad. Leidude kirjeldus.
Käsmu Meremuuseum 25 – 1997 Vestlus Vello Mässiga. Osa 4/5. Sukeldumine Käsmus. Vrak Eru lahes.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=5aLS4AVdZNo Sukeldumine Käsmus. Arne Vaik leiab laevakella, masti tihendi jms. Arutelu Eru lahe rannas ühe laevavraki juures laeva tüübi, plangutuse jms üle.
Käsmu Meremuuseum 26 – 1997. Vestlus Vello Mässiga. Osa 5/5.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=y_A8XIJ65-0 Vaated meremuuseumi ümbruses sh piirivalvurite õppeplats, kuur rannal, vaated majakale, “eluka skulptuuri pea“, haabjas merel, kohvijoomine piirivalve tornis
Käsmu Meremuuseum 27 – ilmselt 1997. Piirivalvurid meremuuseumis.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=e004EzYs-A0 Eesti piirivalve mehed, sh Henn Karits ja Haljala Ehituse ülem Nõmmik tutvuvad vajalike remonditöödega meremuuseumis. Paadid Vergi sadamas, Arne Vaigu vestlus ühe soomlasega tolle paadis Vergi sadamas. „ <i>taskumatti</i> ” soomekeelsed nimetused.
Käsmu Meremuuseum 28 – ilmselt 1997. Laulatus Käsmu kabelis.	https://www.youtube.com/edit?o=U&video_id=2pgsPVsEM_w Remonditööd; laulatus Käsmu kabelis, paari paneb Toomas Paul.

Lisa 3: külade ajaloolised õiendid

<https://www.dropbox.com/sh/9e211410udyu84f/AADF9OG9V-XxTdvL7--ZUGk1a?dl=0>

Kaust: ajaloolised_õiendid

Lisa 4: külade kohapärimuse ja kultuurilooliste paikade kaardid

<https://www.dropbox.com/sh/9e211410udyu84f/AADF9OG9V-XxTdvL7--ZUGk1a?dl=0>

Kaust: Lõpparuanne

1. Lahemaa (külade ülevaatekaart)	22. Mohni
2. Altja	23. Mustoja
3. Andineeme	24. Muuksi
4. Eru-keskosa	25. Natturi
5. Eru-kirre	26. Pedaspea
6. Eru-lääs	27. Pedassaare
7. Hara-Ida	28. Pihlaspea
8. Hara-Lääs	29. Pudisoo
9. Juminda	30. Pärисpea
10. Kasispea-Ida	31. Suurpea
11. Kasispea-lääs	32. Tammispea
12. Kiiu-Aabla	33. Tammistu
13. Kolga-Aabla	34. Tapurla
14. Koolimäe	35. Tsitre
15. Käsmu	36. Vainupea-ida
16. Käsmu-süda	37. Vainupea-lääs
17. Lahe	38. Vergi
18. Lahemaa	39. Vihasoo
19. Leesi	40. Viinistu
20. Lobi-lõuna	41. Virve
21. Lobi-põhi	42. Võsu